

Mokslo Lietuva

VINCAS MYKOLAITIS PUTINAS – TAUTOTYROS PRADININKAS LIETUVOJE ■ 4 p.
APIE TEODOROS ŠOMKAITĖS-KATILIENĖS KNYGĄ ■ 4 p.

BIBLIOTEKOS INDĖLIS KULTŪROS PAVELDUI ■ 5 p.

■ p. 5, 8 „Lietuvių choro muzikos antologijos“ I tomas

■ p. 8 Mažosios Lietuvos žemė XVIII–XX amžių dokumentuose ir žemėlapiuose

Nr. 6 (494)

Leidžiamas nuo 1989 m., du kartus per mėnesį

PRIBRENDO METAS TYRINĖTI AISČIUS, VAKARŲ BALTŲ PASAULĮ (2)

Pradžia Nr. 3

Lietuvos mokslų akademijos tikrojo nario, Lietuvos edukologijos universiteto profesorius, humanitarinių mokslų daktaras **Eugenijaus JOVAIŠOS** trilogijos „Aisčiai“ pirmoji knyga „Kilmė“ skirta toli gražu ne ramiam pasiskaitymui po sunkių dienos darbų. Be galo svarbi mūsų mokslui, kultūrai ir istorinei savivokai knyga, kurią jau šiandien brangiausių knygų lentynoje galima pasistatyti šalia Marijos Gimbutienės ir kitų mūsų geografinių ir istorinių pasaulėvaizdį keičiančių veikalų.

Marija Gimbutienė į archeologiją ir priešistorės mokslą įvedė Senosios Europos kultūros sąvoką, nusipelnė naujos priešistorinės civilizacijos atradėjos laurų. Moksle sunku vertinti atradimų reikšmę ir mastą, teisėjo mantija patikima paprastai visagaliam Laikui. Eugenijus Jovaiša atlieka bent jau ne mažiau humanišką, pačiam

sau išsikelto užduotį: jis į Europos žemėlapių bando sugrąžinti prigimtinę teisę į savo gyventąją teritoriją turinčius aisčius – vakarų baltus. Tuos pačius Publijaus Kornelijaus Tacito veikalė „Germanija“ minimus darbščius javų augintojus ir gintaro rinkėjus, su kuriais istorikas I a. pažindino Romos imperijos šviesuolius.

Niekas nelinkęs teritorijų dalytis, net jei dalybos suprantamos kaip priešistorinių žemėlapių braižymas. Naujosios E. Jovaišos monografijos stiprybė ta, kad remiamasi tvirtu savo paties daug metų vykdytų archeologinių tyrimų pagrindu, sintezuoja kitų Lietuvos ir kitų šalių archeologų tyrinėjimų patirtį, nevengdamas ir teisingos mokslinės kritikos, kai ji ne tik reikalinga, bet ir būtina. E. Jovaiša rašo aistringai, bet ta aistra pamatuota, pagrįsta tyrimų duomenimis ir atsakingomis mokslinėmis išvadomis. Žinoma, su jomis galima diskutuoti, kaip ir su kiekviena nedogmatiška mokslinė idėja, bet jų neįmanoma

Profesorius Eugenijus Jovaiša

nepastebėti ir apeiti. E. Jovaiša argumentuotai ir įtikinamai parodo, kaip šiuolaikinė kultūros tradicija gali ne tik vesti tiesos keliu, bet ir tolinti nuo jo, jeigu mokslą keičia ideologinės nuostatos ir su mokslu nieko bendra neturinčios dogmos.

Kalbėdami apie aisčius – vakarų baltus – atiduodame pagarbos duoklę nuo istorinės arenos į nebūtį išstumtoms giminingoms baltų tautoms ir gentims – senovės prūsams, jotvingiams, galindams. Kartu atliekame istorinės ir moralinės atsakomybės misiją, nes taip pratęsiame jų gyvavimą jei ne Europos geografiniame žemėlapyje, tai bent kultūros erdvėlaikyje. Niekas kitas už pačius baltus to nepadarys. Atėjo metas daryti, nes nėra draudžiančių riboženklų, ideologinių bei cenzūros gniaužtų. Nebent suveiktų vidiniai stabdžiai ir baimė prieštarauti autoritetams. Laimei, tokios baimės monografijos autorius nejaučia, šiuo savo darbu ir kitiems teikia drąsos, prireikiančios moksle ne mažiau kaip ir dirbantiems kitose veiklose.

Gal alus vienijo baltus ir gotus?

ML. Knygoje „Aisčiai“ remiatės ne vien archeologų, bet ir kalbininkų darbais.

E. Jovaiša. Pateikiau ir kai kuriuos kalbininkų požiūrius į man rūpimos gotų mokslinės problematikos dalykus. Kalbininkai atkreipia dėmesį, kad baltų kalbose aptinkami tik devyni gotų kalbos skoliniai, iš kurių tik vienas (!) yra bendras visoms baltų kalboms. Tas žodis – alus.

Mieli „Mokslo Lietuvos“ skaitytojai,

kviečiame prenumeruoti „Mokslo Lietuvą“ pašto skyriuose ir internetu 2013-iesiems metams: mokslo visuomenės informacija Jus pasiekis greičiau ir operatyviau negu laukiant internetinio laikraščio varianto.

Prenumeratos kaina: 1 mėn. – 9,19 Lt, 3 mėn. – 27,55 Lt, 6 mėn. – 55,08 Lt, 11 mėn. – 100,98 Lt.

■ Nukelta | 6 p.

Pradžia Nr. 3

Tęsiame pašnekesį su profesoriumi Arvydu PACEVIČIUMI ganėtinai nauja mūsų humanitarinei kultūrai egodokumentų aptarimo tema.

Mokslo Lietuva. Praėjusį kartą mūsų pašnekesys nutrūko pradėjus nagrinėti, kaip egodokumentikai buvo ankšta tautinio atgimimo lietuvių raštijoje. Net Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius į tą egodokumentikos kategoriją nepateko?

Arvydas Pacevičius. Nelabai pateko, kadangi daugelis jo egodokumentikos požymių turinčių tekstų – „Kunigo Motiejaus Valančiaus surinktos įvairios žinios“, „Surinktos įvairios žinios“, „Įvairios žinios“, „Mano sveikatos dienoraštis“ ir kt. rašyti lenkiškai. Tiesa, dabar jau turime

EGODOKUMENTAI: lobių skrynja, kuri pradeda atsiverti (2)

daugelį jų į vieną vietą surinktus *Namų užrašų* (2003) rinkinyje¹, o jų kilmės ir klajonių istorija atskleista studijoje *Motiejaus Valančiaus užrašų ir atsiminimų rankraščiai Lietuvių mokslo draugijoje: 1911–1914 metų istorija* (2009)². Kai kurie M. Valančiaus tekstai turi bajoriškų *silva rerum*, kurias prie egodokumentų priskiria Torunės tyrinėtojas Stanislas Rošakas (Stanislaw Roszak), požymių (išrašai iš įvairių knygų ir žurnalų, pastabos „apie ūkį ir bites“). Pažymėtina, kad apibūdinant šią M. Valančiaus kūrybą egodokumentikos terminas nevertotas, ir tai suprantama, nes joje balansuojama tarp dalykinės ir autobiografinės raštijos. Ji turi ir atsiminimų („Įvairios žinios“), ir dienoraščio („Namų užrašai“, „Mano sveikatos dienoraštis“ ir „Žinios apie vyskupo Motiejaus Valančiaus pastoracinio darbus“) požymių. Turint omenyje, kad M. Valančius daugelį užrašų darė bažnytinių kalendorių paraštėse, galima manyti jį kaupus medžiagą (auto)biografinio pobūdžio darbams. Būtent M. Valančius tiesia tiltą tarp senosios daugiakalbės Lietuvos egodokumentikos ir autobiografinės raštijos lietuvių kalba, siejamos

¹ Valančius, Motiejus. *Namų užrašai*. Sudarė Aldona Prašmantaitė. Vilnius, 2003.

² Vaicekuskas, Mikas. *Motiejaus Valančiaus užrašų ir atsiminimų rankraščiai Lietuvių mokslo draugijoje: 1911–1914 metų istorija*. Vilnius, 2009.

■ Nukelta | 2 p.

Lietuvių (rytų baltų) genties kostiumas Lietuvos nacionaliniame muziejuje. VII–VIII a. Pagal Karmazinų ir Neravų pilkapių tyrinėjimų medžiagą

DOKUMENTAI PRABYLA

EGODOKUMENTAI: lobių skrynia,

■ Atkelta iš 1 p.

su tautiniu atgimimu. Taigi eliminuoti to, kas buvo iki tautinio atgimimo, nederėtų. Kita vertus, trūksta duomenų, paaiškinančių lietuvių tapatybės formavimosi ir egodokumentinės raštijos sklaidos XIX–XX a. sąvartojose sąsajas. Šiuo požiūriu ypač svarbios Dalios Marcinkevičienės–Leinartės išvalgos apie savojo *aš* eliminavimą iš autobiografinio diskurso XIX a. pab.–XX a. pirmosios pusės lietuviškuose egodokumentuose, tautinio atgimimo veikėjų autobiografinėje raštijoje visą dėmesį nukreipiant į išorinius (visuomeninius, politinius, tautinius) dalykus, taip užgožiant privataus gyvenimo peripetijas. Antai knygnešys Juozas Rimša savo autobiografiją pradeda sakiniu: „Mano šeima gyveno lietuviška dvasia“, o daugiau žinių apie šeimą nepateikia. Kyla klausimas, kodėl viešas tautinės inteligentijos domėjimasis šeimos klausimais XIX a. pab.–XX a. pr. neatspindėjo jų pačių užrašuose ir laiškuose? Tokie klausimai yra fundamentalūs, metodologiniai. Į juos bus galima atsakyti paskelbus išsamesnius egodokumentų sąrašus, atlikus jų lyginamąją analizę ne tik Lietuvos, bet ir Baltijos regiono, Europos mastu. Tautinio atgimimo laikotarpio egodokumentikos tyrimams ypač svarbi fundamentali Vilmos Žaltauskaitės studija šalia vieno pirmųjų lietuviškų dienoraščių publikacijos.⁴ Gerai žinoma ir Jono Basanavičiaus „Mano gyvenimo kronika ir nervų ligos istorija“, kurioje mūsų tautos patriarchas beveik nesidalija asmeniniais išgyvenimais, mažai kalba apie šeimą ir kitus intymius dalykus, daugiau rašydamas apie visuomeninę veiklą, valstybės kūrimo darbus, kaip profesionalus analizuodamas savo ligų simptomus.

Bendrai kalbant, reikia aiškiai apibrėžti, ką ir kaip tiriamo, atsakyti į klausimą, ar mums svarbi bajoriška savimonė ir tekstai, rašyti ne tik lietuvių kalba, bet – tęsiant LDK tradicijas – ir lenkų, lotynų, rusėnų ir kt. kalbomis. Yra tekę bendrauti su suomiais, jie vertina egodokumentikos, siejamos su aukštąja, aristokratiška kultūra, tyrimus, bet jiems svarbiau ne tik ir ne tiek švedų, bet daugiau suomių raštija ir jos raida, suomių tautos savastis ir atgimimas. Suomiams labai įdomu, kada ir kaip randasi suomių valstiečių savimonė, pradedama rašyti suomiškai ir aiškiai suvokti savąjį *aš*. Ta tyrimų kryptis siejama su žemaisiais, neprivilegijuotais luomais (vadinamoji „apačios“, „apačių“ kultūra). Sociolinguistai vartoja terminą „kalbos istorija iš apačios“ (angl. language history from below), kreipiantį tyrimus paprastų žmonių rašytų tekstų (laiškų, dienoraščių, skundų) ir vadinamosios kasdienės kalbos (angl. vernacular speech) link, o ne intelektualų sukurto kalbos palikimo. Lietuviškoje istoriografijoje tokią tyrimų problematiką geriausiai atspindėtų tema „liaudis virsta tauta“. Suomiai, kaip ir mes, labai domisi tais dalykais, bet tiriant tautinio atgimimo užuomazgas būtina matyti ir ištakas, ir kontekstą.

Ne vien didikai, bet ir darbininkai kūrė egodokumentikos pavyzdžius

ML. O kaip kitos Europos tautos? Juk ne visos laikosi tokio požiūrio kaip suomiai ar lietuviai.

A. Pacevičius.

Suomių požiūriu nereikia absoliutinti, yra daug ir įvairių tyrimų ir nuomonių, tiek Suomijoje, tiek kitose šalyse. Minėto dėmesio paprastam žmogui, kuris nors ir dūsavo kaip lietuvis („Kur asz biednas kunas“), bet skaitė dievišką Motiejaus Sarbievijaus poeziją lotyniškai, netrūksta ir kitose šalyse. Štai šveicaras Fabianus Brendlis (Fabian Brändle) seniai vykusioje konferencijoje Viurcburge (Würzburg), Vokietijoje, pasakė paprastai: šveicariai yra ištirinėję didikų, elito atstovų egodokumentiką daugeliu aspektų, bet eksploatuoti vien aristokratijos rašytinį paveldą nėra teisinga, reikia atsigręžti taip pat į visuomenės „apačias“ – į amatininkus, valstiečius, darbininkus. Mes Lietuvoje tyrimuose lyg ir privengiame minėti darbininkus, o F. Brendlis vardija praėjusių laikų socialines grupes, kurios savo išsimokslinimu ir raštingumu, savivoka niekaip nelaikytinos marginalinėmis. Tarp jų galima sutikti ir verpėjus, audėjus, apskritai amatininkus ir t. t. Pasirodo, Šveicarijoje netgi pamestinukai, globjami valstybės, pakankamai anksti pradėjo rašyti dienoraščius. Apskritai „žemųjų“ sluoksnių atstovai labai anksti pradėjo užrašinėti savo mintis, dėstyti požiūrį į vykstančius gyvenimo pokyčius, paliko nemažai autobiografinio pobūdžio užrašų. Šveicarijoje išliko nuo XVI a. jų šalies amatininkų, keliavusių po Europą užrašai, kelionių išpūdžiai. Kiti buvo apsilankę Kaune, veikiausiai ir kituose Lietuvos miestuose. Aprašyti tokias „profesinio tobulinimosi“ keliones, dalintis išpūdžiais su kolegomis grįžus namo buvo įprastas reiškinys, sudėtinė amatininkų cechų, kurių veikla buvo paremta tam tikromis taisyklėmis, kultūros dalis. Panašiai Lietuvoje veikė įvairios profesiniu požiūriu organizuotos ir struktūruotos brolijos, kongregacijos, vie-

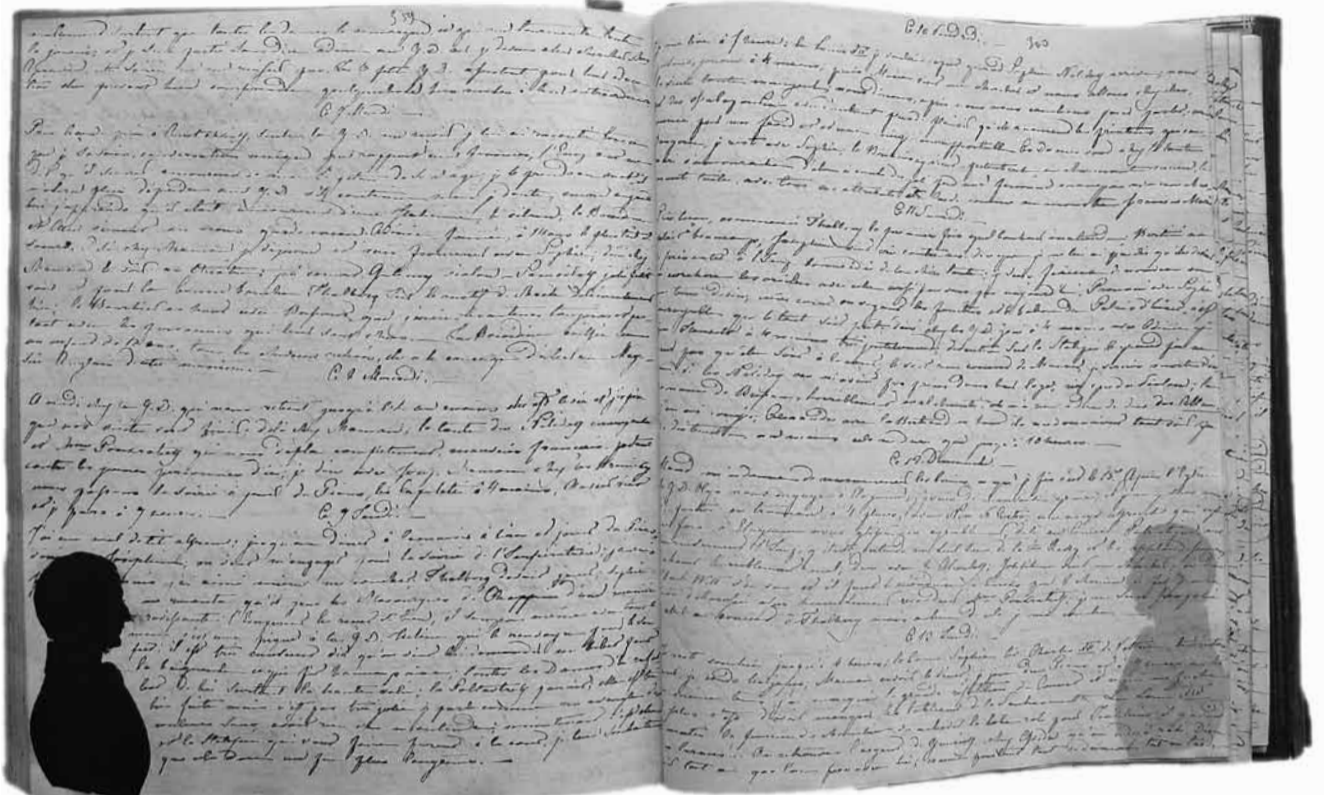
nuolijos, skatinusios autobiografinio pobūdžio tekstų, neabejotinai sietinų su dvasinėmis pratybomis ir apmąstymais, formavimąsi.

ML. Bet juk senosios Lietuvos visuomenė toli gražu nebuvo raštinga, ir mėgautis skaitymo ir rašymo malonumais buvo didikų, bajorijos, dvasininkijos privilegija...

A. Pacevičius. Taip, tačiau vadinamoji skaitymo revoliucija, Europoje prasidėjusi XVII a. pabaigoje ir reikšusi perėjimą nuo intensyvaus kelių veikalų skaitymo prie masinio

(ypač periodikos) „vartojimo“, XVIII a. neaplenkė ir Lietuvos. Ją galėtume sieti ir su parapinių mokyklų tinklo plėtra, intensyviai skatinta Vilniaus vyskupo Igno Jokūbo Masalskio. Todėl rašančių, taip pat ir lietuviškai, skaičius sparčiai išaugo (plg. minėtą XVIII a. pab. įrašą lietuviškai „Kur asz biednas kunas“). Lietuvos gyventojai pradeda masiškai ne tik skaityti, bet ir rašyti, netgi piešti. Beje, tokias marginalines portretizacijas taip pat priskirčiau prie egodokumentikos, jų turime surinkę daug. Marginalinio portreto tyrimai,

kuriuos paskatino italo Džiuzepės Zevolos (Giuseppe Zevola) išvalgos, ir lietuviška galerija sparčiai plečiasi. Taigi manau, kad reikia subalansuoto požiūrio į skaitančias ir kuriančias „apačias“ ir elitą. Lietuvoje didikų egodokumentikos tyrimai turi tam tikras tradicijas. Pavyzdžiui, Konstatantinas Avizonis⁵ ne tik surado, bet ir paskelbė laikomą pradingusiu Stanislovo Alberto Rad-vilos „Atsiminimų“ baigiamąją dalį⁶. Ištyręs Krokuvėje saugomą originalą jis nustatė, kad atsiminimai (jiems trūksta pabaigos – 1653–1655 m.

Freilinos Olgos Kalinauskytės-Oginskienės „Dienoraščio“ prancūzų kalba fragmentas (saugomas Vilniaus universiteto bibliotekoje)

Atsidūsėjimas – lietuviška marginalija Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus knygoje „Poemata“ (Vilnius, 1757); saugoma Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje

Marginalinis portretas vienuoliams priklausiusiame inkunabule (Krokuvos Jogailaičių universiteto biblioteka)

Marginalinis Tomo Zano su smuiku autoportretas ir prižiūrėtojo figūra, Tomo Zano „Tremties dienoraštyje“ (Lietuvos valstybės istorijos archyvas)

kuri pradeda atsiverti (2)

teksto rašyti, išskyrus kelis intarpus, autoriaus ranka. Minėtą atsiminimų baigiamąją dalį K. Avižonis rado Varšuvos nacionalinėje bibliotekoje. Kalbant apie egodokumentikos ištakas apsietai be Radvilų neįmanoma. Būtent jie Lietuvoje pradėjo plėtoti egodokumentikos žanrą. Antai Jurgis Radvila dar prieš tapdamas kardinolu 1575 m. keliavo į Italiją ir aprašė, tegul ir lakoniškai, išpūdžius. Be kita ko paminėjo „*pirmą kartą valgęs labai delikaty itališką valgį – varles*“. Vėliau panašiai minėto kardinolo brolis Kristupas Radvila-Našlaitėlis, išsirengęs į Šventąją Žemę, parašė bestselerių Europoje tapusią „*Kelionę į Jeruzalę*“. O ir kiti Radvilos nuo mažens buvo pratinami prie savistabos, verčiami užrašinėti savo kasdienius išgyvenimus, daryti dienos darbų, minčių ir sąžinės „*apyskaitą*“. Tai buvo neatsiejama didikų lavinimo(si), kuriam aktyviai dalyvavo namų mokytojai, dalis. Paskui dienosraščių, laiškų kūryba buvo „*nudrenuota*“ ir kitas socialines ir etnokonfesines grupes, palaipsniui įvaldžiusias ne tik valgomą ir skaitymo, bet ir rašymo meną. Lietuvoje, beje, buvo kitos sąlygos, ne tik cechai ir gildijos, bet ir manufaktūros kūrėsi gerokai vėliau nei Vakarų Europoje. Pvz., XVIII a. garsėjusio grafo Antano Tyzenhauzo, karališkiųjų ekonomijų valdytojo, pastatytuose vėjo ir vandens malūnuose, metalo liejyklose, kalvėse, aliejaus spaudyklose, popieriaus gamybos įmonėse ir odų dirbtuvėse, gelumbės audyklose, verpyklose, spirito ir alaus daryklose dirbo ne vienas tūkstantis darbininkų. Tyzenhauzai juk ir mokyklas steigė tų manufaktūrų darbininkų vaikams. Kas žino, koks buvo jų raštingumo ir savimonės lygis, gal jau sugebėdavo ne tik pasirašyti esant reikalui bažnyčioje ar teisme, bet ir rašyti dienosraštį. Mes dar pernelyg mažai tuos dalykus tyrinėjome ir daug ko nežinome. Vien faktas, kad A. Tyzenhauzo portretas ilgai buvo saugomas Vilniaus universitete garbinamoje vietoje, liudija šį žmogų ilgai vertintą kaip neeilinio mastelio mecenatą, prisidėjusį prie Lietuvos visuomenės lavinimo.

Laikas ne mėtyti, bet rinkti akmenis

ML. *Su amatų nuodugniumi tyrinėjimu atsirastų ir naujų žinių Jūsų tyrinėjama egodokumentikos temai?*

A. Pacevičius. Taip, ir amatininkų, ir prekybininkų, ir aiškiai neidentifikuojamų „laisvųjų profesijų“ atstovų nuodugnais kasdienio gyvenimo tyrimai atvertų platesnes erdves privačios raštijos analizei. Neabejoju, kad panašūs į šveicarų amatininkų tekstus XVI–XVIII a. buvo rašomi ir Lietuvoje, bet jų būtina ieškoti, plėsti žvalgomojus tyrimus. Galima pažymėti ir rašto, knygos desakralizacijos aspektą, mat istorinėje Lietuvoje jau XV a. pab.–XVI a. nesibodėta rašinėti įvairias pastabas (jos vėliau išsikristalizavo į atskirus egodokumentų tipus) *bažnytinėse* knygoje, *paskui teisės veikaluose* (pavyzdžiui, *Lietuvos Statute*). Nenuostabu, kad *atsiminimai* LDK jau XVI a. žinomi kaip svarankiškas ir brandus žanras. Kita vertus, tradiciškai stiprūs knygos istorijos tyrimai Lietuvoje įtikinamai rodo rankraštines knygos kultūras, o taip pat ir jų lydėjusių rašytinės komunikacijos formų gausą ir sklaidą paraleliai ar net lenkiant *Gutenbergio galaktikos* terpėje plitusių spausdintos knygos kultūrą. Surinkta

paraštinė (marginalinė) raštija iškalbingai byloja apie mažosios literatūros formos ir turinio brouož sklaidą, ryšius su vakarietiška, dažniausiai lotyniška, taip pat rusėniška tradicija. Vienas kitas tų tekstų pasirodo. Vertas pagyrimo senosios Lietuvos literatūros tyrinėtojas Kęstutis Gudmantas, dirbantis Lietuvos literatūros ir tautosakos institute. Jis vieną po kito į dienos šviesą velka tokio tipo tekstus, aptikdamas kad ir jau spausdintoje knygoje patekusį rašytą dienosraštį. Tai kalvinisto, Ukmergės žemės teisėjo Pauliaus Daumanto-Siesickio (1536–1606) tekstas, XVI a. ir XVII a. sandūroje užrašytas spausdintinės knygos *Obrona Postylle Ewanielickiej. X. Grzegorza z Zarnowca* (Wilno, 1591) (knyga saugoma Lietu-

Taigi egodokumentinę raštiją tyrinėti yra svarbu dėl daugelio priežasčių...

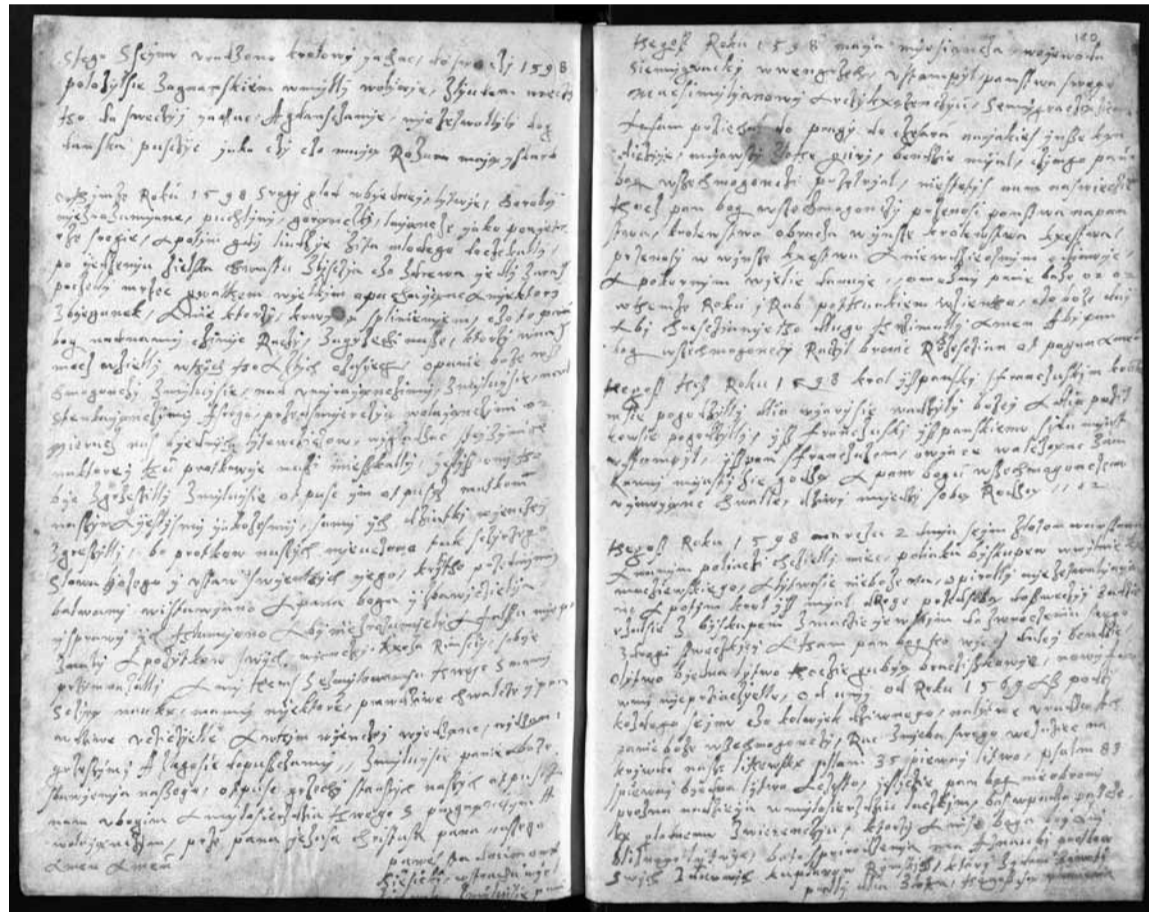
ML. *Kodėl tai svarbu? Juk tų tekstų nepavadinysime mūsų senosios raštijos paminklais?*

A. Pacevičius. Manau, kad visus ankstyviausius tokio pobūdžio tekstus galima laikyti mūsų raštijos paminklais. Jų tyrimai turi fundamentalią svarbą, nes parodo ne tik valstybės skatintos vadinamosios dalykinės raštijos, siejamos su raštinių kultūra, bet ir asmeninių tekstų atsiradimu. Beje, dar reikia gerai pagalvoti, privačioje ar viešojoje erdvėje toji raštija atsirado. Ką tik minėjau, kad reikalingas integruotas požiūris į senosios Lietuvos rankraštines ir spausdintos knygos kultūrą, svarbus nustatyti jos sąsajas

tikromis išlygomis priskirtume senosios Lietuvos egodokumentikai, lenkų istoriografijoje vaizdžiai vadinamai „sarmatų atminties archyvais“. Taigi apibendrinamas drįsčiau teigti, kad jeigu savo raštijos istoriją pradėdame tik nuo XVI a. pirmosios spausdintos lietuviškos knygos, tai patys save labai nusurkindame.

ML. *Ir kaimyninėms tautoms perleidžiame LDK piliečių tekstus, parašytus kitomis kalbomis.*

A. Pacevičius. Teodoras Jevlašauskis (1546–1619) rašė senąja gudų kalba, kiti galėjo rašyti lenkiškai ar lotyniškai, bet juk jie buvo mūsų protėviai, LDK piliečiai. Beje, LDK buvo įprasta polemizuoti ta kalba, kurią pasirinko oponentas. Tuos dalykus

Ukmergės žemės teisėjo Pauliaus Daumanto-Siesickio dienosraščio fragmentas, kuriame minimas bausis 1598 m. badmetis (Saugomas Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje)

vos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje) pabaigoje. Be kita ko, dienosraštįje aprašytas 1598 m. bausis badmetis, kai „mirė žmonės nuo bausaus bado, [ir] suvalgė tėvas sūnų, o motina dukrą, vyras žmoną, o žmona vyrą, tarnas poną, o ponas tarnaitę. Nebeliko dvėselienų“. Beje, remiantis K. Gudmanto tyrimais galima teigti, kad panašų egodokumentinių tekstų XVI–XVII a. pr. buvo sukurta daugiau. Tai Unichovskių šeimos kronika Poznanės, arba Racyzińskių, kodekse, Benešo Kriveco užrašai Ališavos kodekse, Gruzdzijų šeimos užrašai Martyno Bielskio „Kronikos“ egzemplioriuje. Susidaro visa grandinė egodokumentų, iš kurios jau galima susidaryti vaizdą, kas pirmieji LDK tokius tekstus rašė, kokiai socialinei, konfesinei ar net profesinei grupei tie autoriai priklausė. Dauguma jų tapatinosi su evangelikų reformatų (kalvinistų) bažnyčia, buvo bajorai – lokaliniai valdžios pareigūnai, teismo valdininkai. Svarbiausioji priežastis, lėmusi tokią kūrybą, buvo oponavimas vyraujantiems visuomenės nuomonei, ypač tikėjimo klausimais. Ilgainiui minėtieji tekstai išsirutuliojo į aiškiau apibrėžiamus egodokumentikos žanrus, nors žanrų genezė būtų atskiros ir platesnės svarstymo tema.

su kaimyninių ir tolimesnių šalių rašytiniu palikimu.

Jau dabar galime konstatuoti, kad Lietuvos egodokumentika mažai kuo skiriasi ne tik nuo Vidurio ir Rytų Europos, bet ir Vakarų Europos egodokumentinio paveldo. Pirmoji ganėtina brandi memuaristika LDK atsirado jau XVI a. paskutiniame ketvirtyje ir sietina su Vilniaus miestelėno Teodoro (Fiodoro) Jevlašauskio (1546–1619) atsiminimais (beje, jais remiantis Kaune buvo pastatytas spektaklis „Pagalvės mokesčio rinkėjas“). Paskui palaipsniui išsikristalizavo ir kiti žanrai, pavyzdžiui, vadinamosios namų kronikos, turinčios ir pasakojimo pirmuoju asmeniu elementų. Dažnai jos buvo rašomos, kaip ir M. Valančiaus atveju, kalendorių parašėse. Vakarų istoriografijoje jos kartais vadinamos tiesiog *namų knygomis*. Tiesa, pajamų ir išlaidų, apskritai ūkio apskaitos knygos, turinčios ir raštijos pirmuoju asmeniu brouož (išskyrus paplitusius turto inventorių), Lietuvoje taip plačiai kaip Prancūzijoje ar Vokietijoje nepaplito dėl paprastos priežasties – čia buvo silpnas verslu užsiimančių asmenų sluoksnis. Tačiau šį trūkumą kompensavo tipinės bajoriškos *silva rerum*, kurias irgi su tam

aiškiai matome vartydami senąsias knygas, kurių savininkai, tarp jų ir minėtas M. Valančius, įvairias pastabas parašėse rašė įvairiomis kalbomis, bet taisyklė aiški – rinktasi veikalas (autoriaus) kalbą. XVIII ir XIX a. dažnai griebtasi ir prancūzų kalbos, kuria buvo parašyti garsieji Mykolo Kleopo Oginskio „Atsiminimai“⁸. Beje, rankraštinė, platesnė jų versija, kurią autorius skyrė „vaikams ir artimiems draugams“, tebėra nepublikuota ir saugoma Vilniaus universiteto bibliotekos rankraščių skyriuje. Ten pat yra išlikęs Irenejaus Kleopo Oginskio žmonos Olgos Kalinauskytės dienosraštis prancūzų kalba. Nemanau, kad šiuos ir daugelį kitų įvairiakalbų senosios Lietuvos egodokumentų turėtume „perleisti“ kitoms tautoms. Tai atskiras ir platus klausimas, susijęs su nuolat eskaluojamomis LDK paveldo „dalybomis“. Visi šie dalykai, susiję su egodokumentų verifikavimu, vertimais, publikavimu, taip pat mažai žinomi egodokumentų kilmės ir raidos klausimai suteikia labai svarbų impulsą tolesniems panašios raštijos tyrinėjimams.

ML. *Ko gero, formuoja ir gerokai platesnį požiūrį į senąją Lietuvos raštiją (sąmoningai nesakau lietuvių raštiją), neapsiribojant vien raštais lietuvių kalba.*

A. Pacevičius. Taip, senoji Lietuvos raštija buvo daugiakalbė, joje aptinkame ir lotyniškos vakarų, ir bizantiškos rytų, kuri LDK reiškėsi įvairiomis rusėniškos raštijos formomis, civilizacijų įtakų. Eidami Jurgio Lebedžio keliu ir ieškodami viešajame ar privačiame Lietuvos gyvenime vien lietuviškų tekstų ir lietuviybės apraiškų, netoli teneisime. Tie patys autoriai galėjo rašyti įvairiomis kalbomis. Minėjome, kad pirmieji tokios mūsų raštijos autoriai buvo protestantai, ypač kalvinistai. Įdomu, kad XVI a. jie dažnai rinkosi rusėnų kalbą, paskui rašė lenkiškai, bet „po prostu“, įterpdami į tekstą daug minėtosios kasdienės, paprastos liaudyje vartotos kalbos žodžių ir frazių. Ir to rašymo niekaip negalima sieti vien su savaiminiais LDK vyksiais procesais, teisės kodifikacija ir pan. Tokio rašymo šaknys ir tradicija – bizantiškai rusiška, o tarp paskatų ypač svarbus (savęs) identifikavimo aspektas, nurodantis, anot Vytauto Kavolio, atskirų visuomenės grupių „sąmoningumą trajektorijas“. Tas sąmoningumas fermentavosi kartu su konfesine orientacija. Antai F. Brendlis pabrėžia, kad oponavimas pagrindinei konfesijai, tikėjimo srovei, šiuo atveju Katalikų bažnyčiai, vertė protestantus labai įdėmiai sekti ir fiksuoti įvairius įvykius, taip pat aprašyti religines patirtis, emocinius išgyvenimus, kurie, atgule į tekstus, mūsų ir yra suprantami kaip egodokumentai.

ML. *Šitaip senųjų laikų disidentai įtvirtindavo savo tiesą, savo požiūrį į valstybę vykstančius reiškinius.*

A. Pacevičius. Šis vidinis siekis išreikšti save, savo religines ar kitokias bendruomenės interesus vertė juos rašyti, ir dažnai buvo rašoma sau, „į stalčių“. Juk viešai nepaskelbsi. Už viešą nuomonę, oponavimą, ypač religiniais klausimais, buvo baudžiama, kartais labai skaudžiai. Pavyzdžiui, 1611 m. Vilniuje buvo ketvirčiuotas, prieš tai nupjauant liežuvį, į Vilnių pabėgęs italas Franco do Franco. Jis kritikavo ostijos garbinimą, nes „negyvų dalykų garbinimas įžeidžia Dievą“, ir už tai buvo taip žiauriai nubaustas Dievo

³ Marcinkevičienė, Dalia. *Vedusiųjų visuomenė: Santuoka ir skyrybos Lietuvoje XIX amžiuje–XX amžiaus pradžioje*. Vilnius, 1999, p. 98–99.

⁴ Povilas Januševičius. *Visokių atsitikimų sąrašas: 1895–1898*, 2004, parengė Vilma Žaltauskaitė, Bibliotheca Archivi Lithuanici 5, Vilnius: LII leidykla, 2004, p. 314.

⁵ Konstantinas Avižonis (1909 01 29–1960 04 20) – lietuvių istorikas. 1941–1943 m. dėstė Vilniaus universitete. 1944 m. emigravo į Vakarų, nuo 1949 m. gyveno JAV, buvo Kanzaso universiteto profesorius. Svarbiausi darbai – „Lietuvos bajorijos atsiradimas ir raida iki Lietuvos–Lenkijos unijos 1385“ (1932), „Bajorai valstybiniame Lietuvos gyvenime Vazų laikais“ (1940).

⁶ Konstantinas Avižonis, „Stanislovo Albrechto Radvilo „Memoriale“, *Lietuvos praeitis*, 1941, t. 1, sąs. 1., p. 211–292. Publikacijos lietuvių kalba žr.: Albrechto Stanislovo Radvilos atsiminimai (1632–1656), iš lotynų k. vertė D. Antanavičius, *Metai*, 1993, nr. 12, p. 103–120.

⁷ Teodoras Jevlašauskis, *Atsiminimai*, parengė D. Vilimas, Vilnius: LITI, 1998, 91 p.

⁸ Mykolas Kleopas Oginskis, *Atsiminimai*. T. 1–4. Vilnius, 2007–2010.

PRIE LIETUVIŲ TAUTOTYROS IŠTAKŲ

VINCAS MYKOLAITIS-PUTINAS – TAUTOTYROS PRADININKAS LIETUVOJE

Prof. Ona VOVERIENĖ

Lietuvoje tautotyros raidos pradžia sutapo su tautinio atgimimo judėjimu, tautinės savimonės ir tautinės literatūros formavimosi pradžia. Vincas Mykolaitis-Putinas (1893–1967) – vienas žymiausių XX a. lietuvių literatūros klasikų, palikęs lietuvių literatūros istorijai 13 savo kūrybos tomų: poezijos, romanų, dramų, eilėraščių rinkinių „Raudoni žiedai“ (1916), „Skalvių mergelė“ (1960), „Daktaras Gervydas“ (1960). Istorinių aplinkybių skatinamas tapo ir pirmuoju Lietuvos literatūros teoretiku bei tautotyros pradininku. Jis pirmasis konceptualizavo lietuvių literatūros istoriją, vertindamas ją kaip tautinės savimonės sklaidimą ir meninį brendimą. Parašė monografijas „Naujoji lietuvių literatūra“ (I d. – 1936 m., II dalis liko rankraštyje) ir „Literatūros etiudai“ (1937), kuriose nagrinėjo A. Mickevičiaus, M. Mažvydo, K. Donelaičio, Maironio, J. Tumo-Vaižganto, Vyduo, Krėvės ir kitų to meto žymesnių ir ne tokių žymių – 27 Lietuvos rašytojų ir poetų kūrybą.

Antrojoje knygoje „Literatūros etiudai“ V. Mykolaitis-Putinas įvertino lietuvių literatūros laikotarpį po lietuviškos spaudos atgavimo ir 1905 m. revoliucijos, kai atsirado bent pilnutinio kultūrinio gyvenimo sąlygų minimumas: ir spaudos laisvė, ir viešo organizuoto veikimo galimybė, ir kai „dinamiškoji tautos energija pilnutinio kultūros gyvenimo aplinkybėse reiškėsi ne vien politinė patriotinė ir visuomeninė plotmė, bet ir veržėsi į kitas sritis (meną, literatūrą, mokslą – O. V.), ieškodama tobesnių, pastovesnių ir visuotiniškesnių įsikūnijimo formų“ (Vincas Mykolaitis-Putinas. Naujosios lietuvių literatūros angoje. Tautos dvasia ir tautinė forma // Literatūros etiudai. – K., 1937. – P. 86–104). Kaip tik tuo laikotarpiu lietuvių literatūros kontekste ir pradėjo formuotis lietuviškoji tautotyra, iš pradžių mintanti savo motinos lieteratūros krauju. Lietuvių literatūra pradeda normalų ir sąmoningą gyvenimą, rūpindamasi ne vien svetimais pritaikomaisiais tikslais, bet ir auklėdama savo meniškąją sielą ir ieškodama sau tinkamo drabužio.

Kiekvienam to meto kūrėjui pasirodė be galo svarbu kaip nors rasti, pajusti ir deramai savo kūryboje išreikšti savo tautos dvasią, atskleisti lietuvių tapatybės požymius, parodyti sau ir pasauliui, kuo lietuvis skiriasi nuo lenko, ruso, vokiečio ir pan. Ieškant etninių lietuvių būdo bruožų daugelio kūrėjų žvilgsnis nukrypo į liaudies kūrybą – dainas, pasakas, mitus ir legendas. Liaudies kūryba tampa versme, naudojama ne tik etnografijos, filosofijos ir istorijos tikslais, bet ir „tautiniam išsireiškimo būdui ir formai suvokti“.

Tautiškumo ir formos atnaujinimo ieškojimas virto pagrindine tuometinės lietuvių literatūros tendencija. Į šią kryptį produktyviai įsijungė Sofija Čiurlionienė-Kymantaitė, raginusi „poezijoje grįžti prie dainų, prie tų išrinktųjų, persiimti jų formos tobulumą ir suprasti, kad poezija turi plaukti iš širdies“ (Ten pat, p. 103).

Vėliau į šią kryptį įsijungė Jonas Jonila-Žilius ir Liudas Gira. Tačiau virš visų to meto rašytojų kaip galinga uola upės tėkmėje iškyla Vincas Krėvė, kurio knygoje „liaudies dainų forma ir stilius vietomis pasiekia aukščiausio artizmo

ir kartu... tobulos kopijos vertingumo“ (Ten pat, p. 104).

Savo knygoje V. Mykolaitis-Putinas vertina Krėvę ir jo kūrybą, kaip tautiškiausios literatūros pavyzdį ir jaunąsias literatūras kartas skatina rinktis jo kelią, kai einama „per tautosaką į tautos dvasios gelmes, ieškoti tų lietuviškos sielos ypatybių, iš kurių kūrėsi ir tebesikuria tautiniai mūsų kultūros požymiai“ (Ten pat).

V. Mykolaitis-Putinas aukštai įvertino ir Julijono Lindės-Dobilo psichologinį romaną „Blūdas“, kuriame tautos dvasia reiškėsi kita forma – laisvės troškimu, nors ta kovinga, revoliucinė dvasia nebuvo priauginta iki laisvės savo nesugebėjimu orientuotis laisvės siekimo priemonėse, kartais pereinančiose į kruviną banditizmą. Vėliau, nagrinėdamas J. Lindės-Dobilo kitus – kritikos, estetikos ir etinės problematikos darbus, jis tautos dvasią apibrėžė, kaip tautos idealistinių tikslų ir vertybių visumą, vardan kurios tauta gali aukoti viską, įskaitant ir gyvybę.

Išanalizavęs pirmąsias lietuviškos literatūros knygas: istorinį Vinco Pietario romaną „Algimantas“ (1904), Vinco Krėvės dramą „Šarūnas“ (1911), Julijono Lindės-Dobilo psichologinį romaną „Blūdas“ (1912), K. Plačeno romaną „Pulkim ant kelių“ (1936), Petro Cvirkos satyrinį romaną „Frank-Kruk“ (1934) ir kt. V. Mykolaitis-Putinas padarė dvi esmines išvadas: žanrinis lietuviškos literatūros novatoriškumas liudija Lietuvoje susiformavus visavertę tautinę literatūrą, atskleidžiančią lietuvių tautos savimonę – tautos dvasią; ir to meto literatūroje ir tautos dvasioje dominavo „kovų dėl žemės ir laisvės vaizdai, pastūmėję į šalį kovos vaizdus dėl kultūros; kad mūsų literatūra buvo stiprus mūsų tautos atsigavimo veiksnys“ (Vincas Mykolaitis-Putinas. Konspektinė lietuvių literatūros apžvalga // Literatūros etiudai. – K., 1936. – P. 193–220).

Kitame to paties rinkinio straipsnyje „Tautinė idėja lietuvių literatūroje“ V. Mykolaitis-Putinas teigia, kad lietuvių literatūra skirtingais jos raidos etapais kėlė sau skirtingus uždavinius. Vos tik jai užgimus, kartu su pirmąja knyga jos svarbiausiu uždaviniu buvo gelbėti tautą nuo tolimesnio nutautėjimo. Po Liublino unijos 1569 m. pradėjo praregėti ir nutautėję bajorai, jau net ir lietuvių kalbos neišmokę. Kaip tik tuo metu ir susiformavo tautos idėja ir Mikalojus Daukša buvo pirmasis jos reiškęjas, išaukštinęs lietuvių kalbą.

XIX a. pr. tautinis kultūrinis sąjūdis per raštą ir žodį sustiprėjo. Vilniaus universitetas Lietuvos istorijos studijomis praskleidžia garbingą senosios Lietuvos vaizdą. Į tautinį sąjūdį jau buriasi ne tik naujieji Lietuvos inteligentai, bet ir bajorijos atstovai. Literatūrai formuojamas naujas uždavinys – ugdyti tautos garbę, romantiškai idealizuojant ir garbinant senovę. Tos idėjos atsispindi ne tik M. Daukšos, D. Poškos, Valiūno, S. Stanevičiaus raštuose, ypatingą emocinį krūvį neša S. Daukanto, A. Baranauko kūryboje, iki aukščiausios natos pakyla J. Basanavičiaus „Aušros“ laikais, ypač Maironio eilėse, kur praeities laisvė ir karžygiškumas yra priešprieša pavergtos tautos menkystei. Ši antitezę turėjo nepaprastos psichologinės galios. Tautinė idėja šalia patriotinės įgijo visuomeninę ir politinę dimensiją. A. Fromas-Gužutis, Mečišlovas Dovainis-Silvestravičius, Gabrieliūs Landsbergis-Žemkalnis, Žemaitė, Gabrielė

Vincas Mykolaitis-Putinas (1893–1967)

Petkevičaitė-Bitė, Marija Pečkauskaitė-Šatrijos Ragana ir kt. išsižadėjo savo bajorijos ir glaudėsi dvasia ir kūriniais prie tautos šaknų. Tik dabar paaiškėjo, kad lietuvis tai ne lenkas, ir kad lietuvis kalba ir rašo lietuviškai.

Taigi V. Mykolaitis-Putinas lietuvių literatūros istorijoje „priebarstė“ ir tautotyros „kristaliuką“ – dabar jau gulančių į darnią tautotyros sąvokų sistemą: „tautinė idėja“, „tautinė sąmonė“, „tautinė literatūra“, „tautos dvasia (tautos siela)“, „tautos garbė“, „tautinė forma“, „nutautėjimas“ ir t. t. Šias sąvokas savo „Literatūros etiuduose“ paaiškino.

Svarbiausia lietuvių tautos dvasios savybė V. Mykolaitis-Putinas laikė jos prometėjišką šviesą. Jaunoje to meto Lietuvos valstybėje, kur konfliktas tarp aukštų siekių ir realybės buvo labai aštrus, jam atrodė, kad prometėjiška literatūros kryptis yra pati svarbiausia. Tam jis paskyrė ir savo poemą „Prometėjas“, kurią vertindamas literatūrologas, šviesaus atminimo prof. Vytautas Kubilius akcentavo jos pagrindinę mintį: „Kova tarp žinojimo ir tamsos, laisvės ir prievartos, žemiškos egzistencijos traukimo ir kosmoso begalybės per amžių kartojasi kaip nuolatinė drama, reikalaujanti iš žmogaus, kaskart naujai kilti į Prometėjo žygius, vėl kentėti, nepasiduoti, jos antiteziškumas sprendžiamas pasiaukojimo ir heroizmo formulėmis“.

Dar viena V. Mykolaičio-Putino nagrinėta tautotyros sąvoka – atsakomybė: santykis tarp individo ir tautos. Anot Putino, atsakomybė turėtų tapti ne tik tautotyros, bet ir visos tautinės lietuvių literatūros pagrindiniu instrumentu nuosekliai ir kantriai ugdamas žmogaus atsakomybę už savo veiksmus, tautinį orumą, savo tautą ir valstybę bei išdidaus tiesumo ir pagarbos kitam jausmus. Jis tai stengiasi parodyti savo romanų veikėjų pavyzdžiais. Tautoje ir žmoguje ieškoma dvasios turinio ir reikalaujama elgtis pagal moralinių vertybių imperatyvą, o ne pagal išorinių aplinkybių diktatą, nors kartais tai būna ir labai sunku. Atsakomybė kaip tautotyros sąvoka – tai nuolatinis moralinių vertybių ieškojimas, esminis kuriančios sąmonės išgyvenimas, veržimasis aukštyn, kupinas kategoriško maksimalizmo imperatyvas ieškoti gyvenimo prasmės.

V. Mykolaičio-Putino plunksnai priklauso ir sąvoka tautiškumas: „Tautiškumas – tai proto ir valios ryžtas būti savo Tautos, savo Žemės sūnumu: mylėti Tėvynę, jos istoriją, gamtą, žmones. Tai temų ir formų ieškojimas, vedantis į Tautos kūrybą, dainų, pasakų, padavimų, sakmių mėgdžiojimas. Ir gilesnis liaudies kūrybos esmės ir tautinio charakterio suvokimas, individualus

jo suldydas su dvasiniu gyvenimu, pasaulėjauta ir individualiomis priemonėmis išsireiškimas“ (Vincas Mykolaitis-Putinas. Ten pat).

Pagrindinė paskutiniųjų V. Mykolaičio-Putino kūrybos puslapių palikta mums tarsi testamentinė tezė ir nuojauta buvo, jo žodžiais tariant:

„Virš smulkaus šios dienos triukšmo dega negęstanti gėrio, tobulybės ir nemirtingumo saulė: pro pilkus kasdienybės pelenus švyti kiti, nuostabūs ir neregėti būties pavaldai:

Pakilti iš tamsos į šviesą,

Iš menkystės į tobulybę,

Iš laikinumo į amžinybę.

Tai – vienintelė žmogaus-kūrėjo alternatyva“.

Nesunku suvokti, kad taip jis formulavo Tautos idėją ateinančioms po jo lietuvių kartoms. „Iš pradžių nustatykite, kad tautine idėja mes laikysime ryškiausią gyvastingiausią tautos pastangą, kurią paprastai suvokia ir išreiškia geriausiai tautos sūnūs, stipresnieji jos protai ir talentai“, – rašė jis straipsnyje „Tautinė idėja lietuvių literatūroje“. – „Dėl to tautinė idėja, keičiantis laiko aplinkybėms, įvairiais istorijos momentais, taip pat keičiasi, žiūrint koks vyriausiasis uždavinys yra iškeltas tautos kultūros kelyje“ (Literatūros etiudai. – K., 1937. – P. 175).

1941 m. „Rūsčių dienų“ rinkinyje

V. Mykolaitis-Putinas pasmerkė Lietuvos aneksiją ir stalinizmo nusikaltimus Lietuvoje. Okupacijai grįžus jis neemigravo, nutarė likti Tėvynėje. Tokiomis aplinkybėmis jis pateko į dramatišką ir grėsmingą padėtį. Jo biografo A. Žirgulis nuomone, dėl savo antitarybinių įsitikinimų V. Mykolaitis-Putinas nebuvo įkalintas ir represuotas todėl, jog žymus rašytojo vardas pasirodė esąs reikalingas įsitvirtinančio režimo reputacijai. Tačiau jam teko „išpirkti klaidas“ ir atiduoti duoklę kulto laikmečio ideologiniam užsakymui. Toks buvo jo eilėraščių rinkinys „Sveikinu žemę“, kuriame buvo skirti keli eilėraščiai, tarp jų „Jo vardas“ ir „Kantata Tarybų Lietuvos dešimtmečiui“. Tai suteikė V. Mykolaičiui-Putinui gilių ir skaudžių išgyvenimų.

Vėliau jis tuo laikotarpiu „duoklės režimui“ parašytus eilėraščius atsiskaitė įtraukti į savo kūrybinį paveldą „Raštuose“.

V. Mykolaičio-Putino tautos idėjos esmė buvo tobulinti individo kūrėjo asmenybę, kad jo tauta neliktų, kaip carinės okupacijos metais „ir tamsi, ir juoda“, nutautinta svetimos kultūros. Jo kūrybinę ir dvasinę estafetę perėmė Justinas Marcinkevičius, Jonas Avyžius, Jonas Mikelininkas (Voverienė Ona. Tautotyros etiudai. – V., 2011).

PRANEŠIMAS APIE TEODOROS ŠOMKAITĖS-KATILIENĖS KNYGĄ

Prof. habil. dr. Arnoldas PIROČKINAS

Pagalau vienuoliktąsias metus po Teodoros Šomkaitės-Katilienės mirties (2002 10 06) pavyko įvykdyti velionės pageidavimą išleisti knygą „Linkuva ir linkuviai: XX amžiaus pirmoji pusė“. Savo gimtinę didžiai branginusi linkuvė šiai knygai per kelis dešimtmečius buvo sukaupti labai daug medžiagos. Deja, negailestinga mirtis neleido jai kaip reikiant visko sutvarkyti ir išvysti galutinio rezultato – monumentalios leidinio. Neperdedame sakydami, kad knyga „Linkuva ir linkuviai“ – monumentalus leidinys. Būdamas gerokai didesnio formato negu įprastos knygos (29,5 x 21 cm), jis turi 956 puslapius. Jame išspausdinta daugiau kaip 180 įvairaus pobūdžio ir dydžio rašinių pradedant visai trumpučiais tekstukais ir baigiant gana išsamiomis apybraižomis. Pati T. Šomkaitė-Katilienė jų parašė net 58. Ypač didelės vertės knygoje išspausdintos nuotraukos. Knygos sudarytoja ne visas nuotraukas buvo aprašiusi. Su turinį atskleidžiančiais parašais jų yra 1010. Dar publikuojama per 600 be tokių parašų. Manoma, kad ir jos turi ir ateityje igis tam tikrą vertę. Viliamės, kad atsiras žmonių, galėsiančių identifikuoti jose vaizduojamus žmones ir įvykius. Būtų malonu, jei jie teiktųsi mums pranešti savo pastebėjimus.

Papildyti visokiais naujais duomenimis šią knygą yra prasmės todėl, kad dabar, išleista vos 20 egz. tiražu, gal patrauks visuomenės dėmesį ir, atsiradus lėšų, ją bus galima padauginti. Šiuo kartu tų lėšų nepavyko sukaupti. Kai su partneriu, Vilniaus Gedimino technikos universiteto prof. dr. Rimu Maskeliūnu, ant kurio pečių gulė visi rengimo spaudai rūpesčiai ir vargai, turėdami rankose knygos maketą, ėmėme ieškoti rėmėjų, sutinkančių finansuoti jos spausdinimą, veikia įsitikinome, kad tai mums neįveikiamas uždavinys. Pačioje pradžioje mus nudžiugino Alytuje gyvenantis linkuvius pensininkas Julius Pranevičius, vienas iš šios knygos autorių, dosniai paaukojęs 2000 Lt. Tam tikrą sumą pažadėjo pervesti į mūsų sąskaitą UAB „Senukai“. Tačiau toliau, kad ir kur kreipėmės, dovanyti maišas užsirišo. Ką daryti? Dviejų rėmėjų paaukota suma toli šaukė iki tos, kuri reikalinga „normaliam“ tiražui. Prof. dr. R. Maskeliūnas pasiūlė skaitmeniniu būdu išleisti knygos tiek, kad apmokėti užtektų vieno p. J. Pranevičiaus paaukotų litų. Taip ir padaryta.

Kadangi dvidešimt egzempliorių platinti per knygynus nėra prasmės, apsispręsta dalį tiražo padalyti bibliotekoms: Lietuvos nacionalinei Martyno Mažvydo, Lietuvos MA Vrublevskij, Vilniaus universiteto mokslinei, Kauno apskrities, Šiaulių apskrities Povilo Višinskio viešajai, Pakruojo rajono savivaldybės Juozo Paukštelio viešajai ir Linkuvos bibliotekai. Tad norintiems susipažinti su leidiniu „Linkuva ir linkuviai“ knyga bus prieinama minėtose bibliotekose.

Todėl labai svarbu, kad suinteresuoti žmonės žinotų, kur šią knygą galima gauti. Čia tikimės pagalbos ir iš mūsų periodinės spaudos: būtų pravartu, jei ši „Pranešimą“ laikraščiai, jauciantys šio ar tokį ryšį su Linkuva, teiktųsi paskelbti *gratis* savo puslapiuose. Už tokią paslaugą galime atsideroti tik nuoširdžiu padėkos žodžiu. Kaip ir gerbiamiesiems prof. dr. Rimui Maskeliūnui bei linkuviui Julijui Pranevičiui: be jų pasiaukojamos pagalbos nebūtų pavykę įvykdyti kilnios linkuvės Teodoros Šomkaitės-Katilienės paskutinės valios – pagerbti savo gimtinę monumentalios knyga.

BIBLIOTEKŲ INDĖLIS KULTŪROS PAVELDUI – BIBLIOGRAFIJOS RODYKLĖS

Prieš 90 metų vokiečių bibliografijos teoretikas Georgas Šneideris (Georg Schneider) rašė: „Bibliografija tyrinėja knygas ir jų santykį su žmogumi, jų vaidmenį bendrame kultūros procese. Ji nesitenkina vien tik knygų aprašymu, bet stengiasi išaiškinti ir tų knygų kilimo istoriją ir jų tolimesnę įtaką kultūrai. Kad ir susidurdama šioje srityje su kitomis greitimomis mokslo šakomis, ji vis drąsiau pasirenka ir nuosavą kelią...“

Šiomis dienomis vis dažniau renkames greitesnį būdą sužinoti informaciją – neatitraukdami akių nuo kompiuterio ekrano. Pasitikime, kartais tikrai nepelnytai, automatinių paieškos algoritmų pateikta informacija atranka. Sudaryti asmens bibliografijos rodyklę šių dienų pasaulyje tampa prabanga, kurios vienas svarbiausių vertinimo kriterijų yra profesionalus bibliografo darbas. Surinkti žinias apie asmens skelbtus darbus iš praeito amžiaus, kuomet tik menkai galime kliautis elektroninių katalogų bei skaitmeninių bibliotekų teikiama galimybėmis tapo dideliu iššūkiu bibliografams.

I. Tadas Vrublevskis. *Mintys ir darbai*

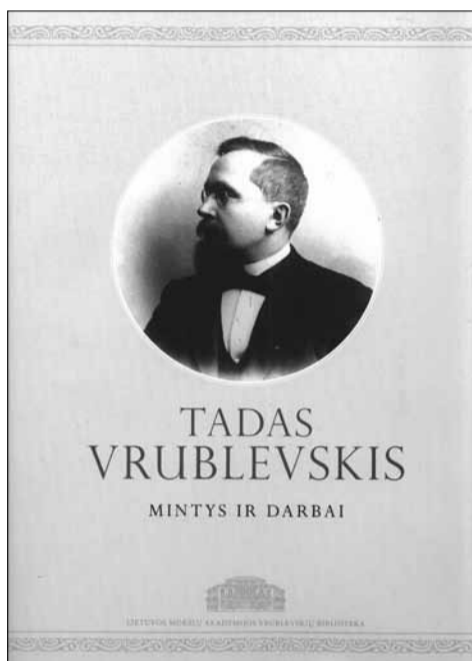
Minėdama šimto metų sukaktį (2012 m.) Lietuvos mokslų akademijos biblioteka vilniečiams ir miesto svečiams surengė teminių parodų, tarptautinę mokslinę konferenciją, skelbė straipsnius spaudoje, išleido kelias bibliografijos rodykles skirtas žinioms mūsų dienų ir ankstesniojo Vilniaus žmonėms. Šias bibliografijos rodykles ir norėtume pristatyti „Mokslo Lietuvos“ skaitytojams.

Knygoje *Tadas Vrublevskis. Mintys ir darbai** galėsite rasti ir svarbių klausimų, ir atsakymų apie XX a. pradžios kultūrinį bei politinį gyvenimą Vilniuje, kuriame aktyviai dalyvavo žymus Vilniaus advokatas ir bibliofilas

Tadas Vrublevskis. Leidinio pradžioje spausdinami mokslininkų Dariaus Staliūno, Juozo Marcinkevičiaus, Danutės Labanauskienės ir Sigito Jegelevičiaus straipsniai. Bibliografijos rodyklė suskirstyta į tris dalis: Tado Vrublevskio darbai, Literatūra apie Tada Vrublevskį, Ikonografija. Rodyklėje pateikta 1130 bibliografinių įrašų, iš kurių paties Tado Vrublevskio – 48 straipsniai ir knygos. Knyga iliustruota Vrublevskių šeimos albumo nuotraukomis, asmeninių dokumentų faksimilėmis, to meto Vilniaus vaizdais. Kad ši knyga pasiektų skaitytojus esame dėkingi Lietuvos mokslo tarybai (*Nacionalinės lituanistikos plėtros 2009–2015 metų programos projektas LIT-5-29*) bei Kultūros ministerijai, Lietuvos mokslų akademijai, mūsų bibliotekos administracijai ir kolegoms.

Tadas Vrublevskis nusipelnė Vilniui ir visam Vilniaus kraštui įvairiose srityse, tačiau viena svarbiausių jo misijų gyvenime buvo sukaupti ir atverti visuomenei mokslinę biblioteką. Tadas Vrublevskis gimė Vilniuje 1858 m., Emilijos ir Eustachijaus Vrublevskių šeimoje (garsėjusioje demokratinėmis tradicijomis). Pasirinkęs medicinos mokslus Peterburge po kelerių metų buvo apkaltintas revoliucine veikla, sumintas, ištremtas į Sibirą. Ši patirtis turėjo įtakos naujam profesiniam pasirinkimui – grįžęs po tremties eksternu išlaikė teisės egzaminus, pradėjo advokato praktiką Peterburge. Dėl susiklosčiusių šeiminių aplinkybių 1891 m. grįžo į Vilnių, deja, jau buvo mirę visi artimiausi šeimos nariai: brolis Kazimieras, motina ir tėvas. T. Vrublevskis įsikūrė tėvų bute Universiteto gatvėje, kurioje buvo nemaža biblioteka. Versdamasis iš pradžios valdiška, vėliau privačia juridine praktika, T. Vrublevskis didžiąją dalį ir lėšų dalį skyrė tėvų bibliotekai turtinti. T. Vrublevskis savo biblioteką siekė padaryti prieinamą visiems, nepaisant tautybės, kilmės, tikėjimo, politinių

pažiūrų. Jis buvo ne tik kolekcininkas, bet ir eruditas-bibliografas, darbštus bibliotekininkas, knygų tvarkymo specialistas. Knygų šeimininkas nepaprastai brangino savo biblioteką. Parduoti nors vieną knygą, kad pagerintų savo buitį arba turėtų lėšų išlaidoms – laikė moraliniu nusikaltimu. Biblioteka jam visuomet buvo visuomenės nuosavybė. Nors visiems besikreipiantiems mielai parinkdavo pageidaujamas literatūras,

Knygoje „Tadas Vrublevskis. Mintys ir darbai“ pateikiama svarbos informacijos apie XIX a. kultūrinį ir politinį gyvenimą Vilniuje, kuriame aktyviai dalyvavo ir Tadas Vrublevskis

tačiau ja pasinaudoti sudarydavo sąlygas vietoje, išsinešti niekada neleidavo paaiškindamas: „praudžius paskolintas knygas daromas nuostolis visuomenei“. Per visus politinius neramumus T. Vrublevskis nesitraukė iš savo buto ir saugojo biblioteką. Per karą stropiai rinko įvairius tada spausdintus lapelius, įdomius Vilniaus ir Lietuvos istorijos

tyrinėjimams. Tokią misiją savo bibliotekai kėlė ir ateityje, didžiausią dėmesį skirdamas *Vilnianos* ir *Lituanikos* rinkiniams.

1912 m. spalio 25 d. buvo patvirtintas *Eustachijaus ir Emilijos Vrublevskių bibliotekos draugijos* (EEVBD) statutas. Pirmajame įstatų paragrafe buvo iškeltas EEVBD tikslas: „kaupti ir saugoti biblioteką Vilniuje, kurios fonduose būtų žemėlapiai, graviūrų ir kitokių spaudinių rinkiniai, taip pat rankraščiai, senoviniai aktai, spaudai ir t. t. skirti visuomenei naudotis tiek mokslinei, tiek šviečiamajai veiklai“, o veiklos geografija – Vilnius.

Nuo 1920 m. T. Vrublevskis neturėjo valdiškos tarnybos. Vertėsi privačia advokato praktika, tačiau didžiąją dalį praleisdavo namuose, tvarkydamas bibliotekos fondą. Jo asmeniniai poreikiai buvo kuklūs, dirbdavo netausodamas sveikatos – kartais ir po šešioliką valandų per dieną – toks režimas netrukus pakirto sveikatą. T. Vrublevskis vis rimčiau svarstė Bibliotekos ateities klausimą. Gal palikti ją Lietuviai? Juk jis buvo šios draugijos garbės narys. Apie tokias mintis sužinojusi lenkų visuomenė, ne tik dešinioji, bet ir liberalioji „sukruto: šis keistas senis, turėdamas visokių ambicijų, tikrai gali padaryti tokį akibrokštą. Jie pradėjo jį įkalbinėti, kad savo rinkinius perduotų valstybės globai“. Klausimą T. Vrublevskis išsprendė kaip tikras Vilniaus patriotas, kartu – kaip aukščiausios kvalifikacijos advokatas. Teisiškai įvertinęs EEVBD galimybes, nutarė steigti naują

organizaciją: *Eustachijaus ir Emilijos Vrublevskių mokslinės paramos draugiją* (EEVMPD), kurios įstatai buvo patvirtinti 1922 m. rugpjūčio 19 d. Šiai draugijai ir buvo pavesta rūpintis Bibliotekos ateitimi. T. Vrublevskis iškėlė dvi pagrindines sąlygas. Pirmą: kokia valdžia Vilnių bevaldytų, ši Biblioteka negali būti išvežta į kitą miestą. Antra: bibliotekos paslaugos turi būti teikiamos visiems žmonėms, nepriklausomai nuo jų tautybės ir politinių pažiūrų. Draugijos komitetas 1925 m. gegužės 11 d. parengė bibliotekos depozitinio akto projektą, kurį svarstė Lenkijos tikybių ir viešojo švietimo ministerija. Projektui iš esmės buvo pritarta, tačiau viena iš pastabų tikrai prieštaravo pagrindinei T. Vrublevskio nustatai. Buvo pasiūlyta „esant karo pavojui, laikinas rinkinių išvežimas iš Vilniaus neprieštarauja sutarčiai“.

Šioje derybų vietoje didžiojo Bibliotekininko gyvybė nutrūko. T. Vrublevskis mirė 1925 m. liepos 3 d., tačiau bibliotekos gyvenimas tękėjo toliau. Draugijos komitetas derybas su Lenkijos tikybių ir viešojo švietimo ministerija tęsė, sutartis buvo pasirašyta 1926 m. vasario 1 d., bibliotekos rinkiniai perėjo valstybės žinion kaip amžinasis depozitas su sąlyga, kad nebūtų nei dalomi, nei išvežti iš Vilniaus. Vilnius, kartu ir visa Lietuva neteko didžio patrioto ir oponentų taikytojo. Jo palikimu – Biblioteka – džiaugiamės ir ją puoselėjame, atverdami duris visiems skaitytojams.

* Tadas Vrublevskis: mintys ir darbai: bibliografijos rodyklė / sudarė Bronislava Kisielienė. – Vilnius : Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, 2012. – 260 p., [12] iliustr. lap. – ISBN 978-9986-498-60-5.

Dr. Birutė Railienė
Lietuvos mokslų akademijos
Vrublevskių biblioteka

IŠ CHORO MUZIKOS ISTORIJOS

Romaldas MISIUKEVIČIUS
Vytauto Didžiojo universiteto
Muzikos akademijos docentas

Mokslo Lietuva“ dažnai skelbia naujų svarbių leidinių bei knygų recenzijas. Pasitelkiami konkrečios srities mokslininkai, išsakingos svarbios mintys, įvertinamos knygos, ir ne visada tik pagiriama. Per pastaruosius keletą metų muzikologinių darbų vertinimui nebuvo pateikta, todėl džiaugiamės, galėdami aptarti lietuvių choro muzikos antologiją – josios I tomą (*Lietuvių choro muzikos antologija iki 1900 metų*. I tomas. Sudarytojas ir vyriausiasis redaktorius Rolandas Aidukas. Redakcinė kolegija: J. V. Bruveris, A. Lopas, T. Makačinas. Vilnius: Lietuvos liaudies kultūros centras, 2012). Choro muzikos kūrinių bei rinkinių leidžiama gana daug ir įvairių, tačiau daugiaadalė choro muzikos antologija pasirodo pirmą kartą. Suprantama, kad iš visų rinkinių rūšių antologija yra svarbiausia, rimčiausia. Čia iš didelio laikotarpio atrenkami charakteringi, brandžiausi veikalai. Šiuo atveju mus labiausiai do-

„Lietuvių choro muzikos antologija iki 1900 metų“. I tomo viršelis

mina lietuvių choro muzikos kūrybos pradinis laikotarpis – lietuvių choro muzika iki 1900 metų.

Šiam darbui atlikti buvo pakviestas Lietuvos muzikos ir teatro akademijos doc. Rolandas Aidukas, baigęs Meno aspirantūrą istoriniu darbu „Lietu-

vių religinė choro muzika“ (vadovas prof. dr. Karolis Rimtautas Kašponis). Mat sovietmečiu religinė choro muzika lietuvišku tekstu nebuvo leidžiama. Galimybė skubiai rengti šiuos darbus atsirado tik atgavus nepriklausomybę. Doc. R. Aidukas jau Meno aspirantūroje analizavo lietuvių religinę choro muziką jos pradinio laikotarpio, kuris buvo labai svarbus viso žanro istorijoje. Dėstydamas Lietuvos muzikos ir teatro akademijos choro dirigavimo katedroje teorines-istorines disciplinas jis nuolat susidurdavo su palyginti gausia, bet dar mažai tirta šio žanro literatūra. Ruošdamas antologijos I dalį doc. R. Aidukas privalejo gilintis į lietuvių muzikos istorijoje dar mažai žinomus, nerastus choro muzikos kūrinius ir jų autorius.

Redakcinės kolegijos žodyje, kurį parašė prof. dr. Jonas Vytautas Bruveris, įvertindamas doc. R. Aiduko kruopščiai parengtą darbą pabrėžė, kad „*Antologijos* tikslas įprastinis – pateikti susistemintą ir kuo išsamesnę savo srities vertybių visumą. Choro muzika – visos muzikos kultūros dalis. Kurdamas jos raidos bei vertybių vaiz-

dą, *Antologija* praplėš lietuvių muzikos istorijos, stilių kaitos supratimą, o chorai jos tomuose ras jiems tinkančių ir patinkančių veikalų“.

„Lietuvių muzikos istorija“ (I d., 2002) atspindi muzikos raidos laikotarpį nuo 1883 m., „Lietuvių choro muzikos antologija“ apima laikotarpį nuo seniausių laikų iki XX a. pradžios.

Atsiradus baltų tautoms pradėjo formuotis ir jų muzika, suprantama, kad tai senieji laikai. Baltų tautos susiformavo apie 500 m. po Kristaus. Tikėtina, kad tai ir buvo choro muzikos pradžia.

Pirmiausia antologijoje pateikiamos sutartinės. Išdėstoma istorinė apžvalga, sutartinė raida, ryškiausiai jų broožai, jų svarba mūsų muzikinėje kultūroje. 2010 m. lapkričio 16 d. sutartinės buvo įtrauktos į UNESCO reprezentatyvų žmonių nematerialiojo kultūros paveldo sąrašą. Doc. R. Aidukas rėmėsi gausiais šaltiniais ir pateikia mums dar nemažai menkai žinomų sutartinių rūšių variantų, atmainų. Nereikėtų pamiršti, kad sutartinės liaudyje turėjo ir kitų pavadinimų, atspindėjusių sutartinių įvairovę: giesmė,

saugė, kapotinė, apskrita, palaistinė. Sudarytojas, turėdamas plačią bendrąją erudiciją, palyginti detalai išdėsto sutartinių specifiką, nors tai ir neįėjusių į antologijos sudarytojo ir vyriausiojo redaktoriaus būtinąsias pareigas.

Remdamasis istoriniu principu, R. Aidukas atrinko daugelio nežinomų autorių kūrinius, rodėsi tų kūrinių ryšį su lietuvių kultūra, tačiau nebūtinai kūrinių autoriui išskeldamas reikalingą gyventi Lietuvoje. Pavyzdžiui, patalpintas vokiečių kompozitorės, dainininkės, dailininkės ir aktorės, mokėjusios keturias kalbas, Koronos Šrioter (Corona Schröter, 1751–1802) kūrinius lietuvių liaudies dainos žodžiais „Aš atsisakiau savo močiutei“ (1782). Tai Johano Volfgango Gėtės (Johan Wolfgang Goethe) lietuvių liaudies dainos tekstas įtrauktas į savo sceninį kūrinių „Žvejo dukra“. Jie artimai vienas su kitu bendradarbiavo.

J. V. Gėtė recenzavo 1825 m. išleistą Liudviko Rėzos liaudies dainų rinkinį (tarp jų septynios dainos su natomis), 1827 m. L. Rėzos „Dainos“ buvo

Pribrendo metas tyrinėti aisčius,

■ Atkelta iš 1 p.

Lietuvių kalboje yra trys gotų skoliniai, latvių kalboje – vienas, o prūsai turėjo keturis skolinius. Ką tai reiškia? Ogi tai, kad kontaktas tarp gotų ir baltų buvo labai menkas ir tuos skolinius baltų kalbos galėjo gauti visai kitu laiku, o ne pirmaisiais amžiais po Kristaus, kaip kad tvirtina kai kurie tyrinėtojai.

ML. *Siūlyte visai kitaip pažvelgti į išeities poziciją: baltų ir gotų kontaktai prasidėjo daug vėliau, negu turėtų būti pagal Jordano šiaurinės gotų kilmės teoriją? Žinoma, jei ta teorija turėtų ką nors bendro su istorine tiesa.*

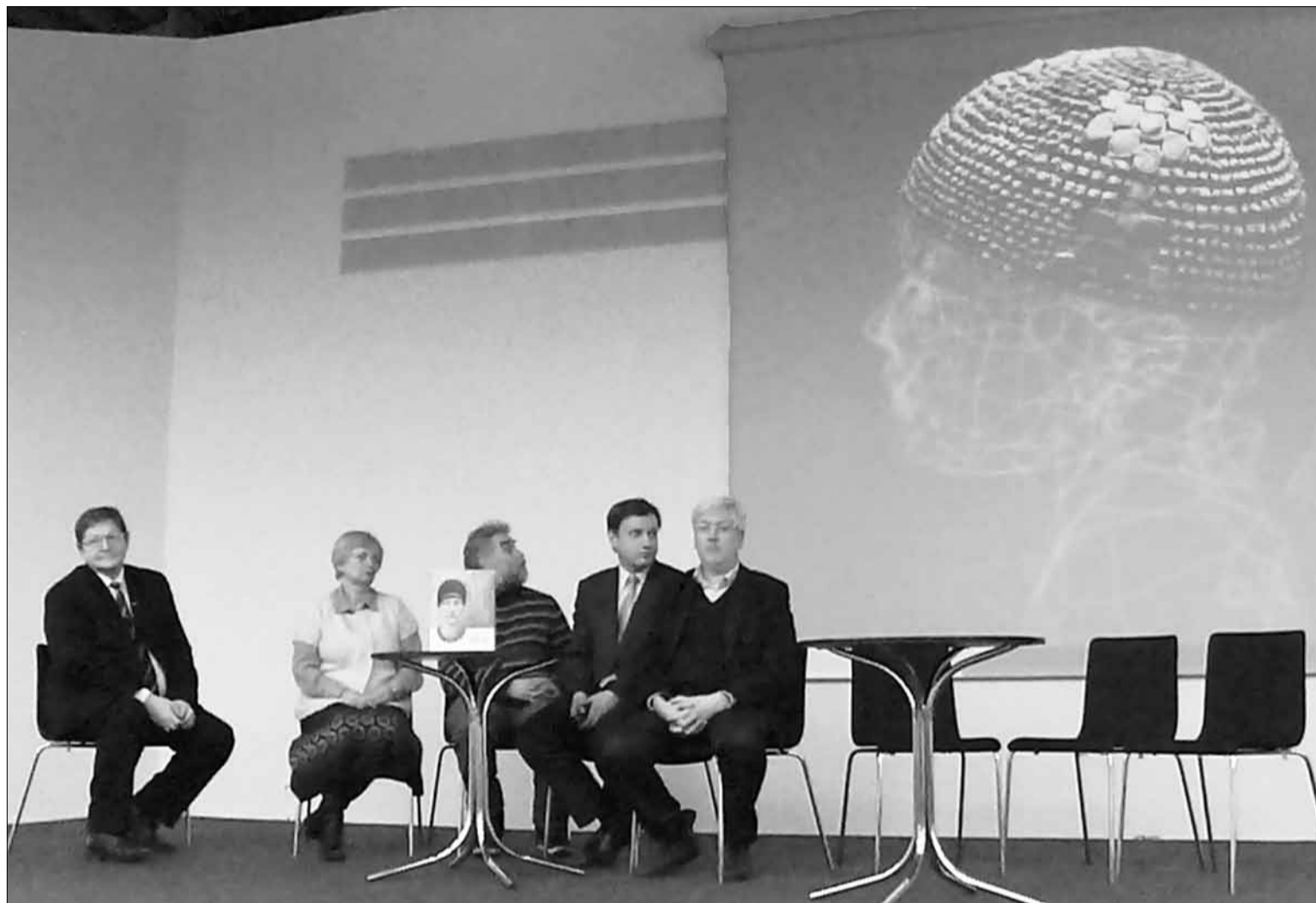
E. Jovaiša. Visai kitokio gotų kilmės modelio kontūrai kyla jau vien atsiremiant į kalbininkų darbus. Paminėjome O. Trubačiova, nagrinėjusį amatininkų terminiją slavų kalbose¹, lyginusį ją su germanų amatininkystės terminais. O. Trubačiovas mato didžiulius slavų ir germanų šios srities terminų atitikimus, jo manymu baltai savo amatininkystės terminų kūryboje nuėjo visai skirtingu keliu. Todėl baltų kalbų amatininkystės terminų atitikmenų su slavų ar germanų kalbomis labai mažai. Išvada akivaizdi: gotai pirmiausia susidūrė ir bendravo ne su baltais, bet su slavais, o to susidūrimo erdvė buvo pietūs. Tą užčiuopė dar Kazimieras Būga: „iš senų senovės, mat, slavėnų (venetų, venedų) būta kaimynais su gotais“². Mūsų kalbininkas atkreipė dėmesį į pietinę slavų kilmę dar tada, kai visais įmanomais būdais buvo mėginama įteigti, kad Baltijos pajūris esąs slaviskas.

Taigi kalbos požiūriu atsiskleidžia visai kita slavų ir gotų santykių formavimosi geografinė erdvė, su baltais neturėjusi nieko bendro. Peršasi akivaizdi išvada, jog nebuvo jokios šiaurinės gotų istorijos, kaip ir šiaurės gotų. Antikos autoriai žino gotų istoriją nuo 238 metų – nuo Istrijos paėmimo. Žino pirmą gotų tėvynės paminėjimą – Skitiją prie Meotidės, kaip ją vadino senovės graikai, arba Azovo jūros. Antikos autoriai gotų (rytinių germanų) tėvynę matė Juodosios jūros šiaurinėje dalyje, vėliau gotų istorijos arena plytėjo Dunojaus žemupyje, Apeninuose, Pirėnuose ir kitur. Tačiau tie autoriai nė žodžiu neužsimena apie gotų buvimą Vyslos žemupyje, tuo labiau prie Baltijos jūros. Apskritai jiems nežinoma šiaurinė gotų istorija, išskyrus legendinę šiaurinę kilmę.

Vikingų sagos tyli apie šiaurės gotus

ML. *Ar archeologai aptinka daiktinių įrodymų šiai tezei patvirtinti?*

E. Jovaiša. Papasakosiu apie mažytį savo paties atliktą tyrimą, kuris gali būti ne tik įdomus, bet ir pamokomas. Archeologija yra mokslas ieškantis ir vertinantis, kaip perduodama ar perimama kultūrinė tradicija. Siekiama išvados: yra ar nėra vienokios ar kitokios kultūros tradicijos perdavimo (perėmimo). Štai apskritieji skydai. Apie skydus rašančių autorių teigimu nuo I a. apvalūs skydai buvo paplitę dabartinėje Danijos, Norvegijos teritorijoje, pietinėje Skandinavijoje, kur vėliau susiformavo vikingų pasaulis su ta pačia apvalių skydų tradicija. Vadinas, čia esama kultūros perimamumo, išlaikyto ten gyvenusių tautų istorinėje atmintyje. Logiška manyti, kad esama istorinės atminties ir apie tose teritorijose gyvenusias gentis ir tautas, tuo labiau apie savuosius gar-

Antikos laikų moters kepuraitės (220–260 m.) iš Dauglaukio plokštinio kapinyno 66 moters kapo trimačio modelio peržiūra: iš kairės – prof. Eugenijus Jovaiša, žiemgalių tyrinėtoja archeologė prof. Ilona Vaškevičiūtė, archeologas dr. Valdemaras Šimėnas, istorikas Tomas Baranauskas ir Jordano "Getikos" tyrinėtojas doc. dr. Darius Alekna. Pasitinkant E. Jovaišos knygą „Aisčiai. Kilmė“ 14-oje tarptautinėje Vilniaus knygų mugėje Lietuvos parodų ir kongresų centre LITEXPO (2013 m. vasaris)

bingus protėvius, šiuo atveju mums rūpimus gotus. Keista, bet Danijos ir kitų Skandinavijos kraštų vikingų sagose, nuo XII–XIII a. perkeltų į rašytines sagas ir tapusias ten gyvenančių tautų istorijos dalimi, nė žodžiu neužsimenama apie tų vikingų protėvių – šiaurinių germanų buvimą Vyslos upės aplinkoje. Padedamas Artūro Mickevičiaus peržvelgiau vikingų sagas. Kaip manote, ar kur nors tose sagose išvis bent žodžiu užsimenama apie gotus Baltijos regione? Nėra jokios užuominos. Visi rašiusieji apie Baltijos vikingus niekada nėra užsiminę, kad jų protėviais galėjo būti kokie nors gotai. Tuo nėra buvę ir senųjų istorikų darbuose.

Didžiausiai savo nuostabai istoriko Tomo Baranausko darbuose randu, kad vikingai puikiai prisimena ir žino IV a. antrosios pusės ostgotų Hermanaricho karalystę. O šioji buvo prie Juodosios jūros, už tūkstančių mylių. Išvada peršasi savaime: vikingai nežinojo gotų, kurie niekada nebuvo jų kaimynais, niekada negyveno nei Vyslos baseine, nei Baltijos jūros aplinkoje, todėl jie nieko apie juos savo sagose neįsiminė.

Vikingai ne tik nežinojo Hermanaricho karalystę, bet ir karaliaus vardą savaip perkartojo: Hermanarichas tapo Jarmeriku (Iarmericus). Esą šios karalystės kariai savo šaunumu pavergė aisčių gentį, nukariavo daugybę kitų genčių – kuršius, žiemgalius ir kitus... Kaip ten iš tikro buvo – kitas dalykas, bet vikingai žinojo toliausiai buvusią Hermanaricho karalystę. Tuo labiau turėjo žinoti savo pašonėje buvusius germanus, jeigu jos ten išties būtų gyvenę.

ML. *Akivaizdu, bet kodėl to nematė istorikai? Gal nelabai norėjo matyti? O kiti sekė iš paskos, akiai pasitikėdami Jordanu, nelabai sukdami galvas dėl teiginių tikrovės.*

E. Jovaiša. Nežinau, kiek jiems rūpėjo ar nerūpėjo istorinė tiesa, bet man toptelėjo mintis, kad gotų negalėjo būti nei prie Baltijos, nei prie Vyslos, kadangi nei istorinių, nei archeologinių, nei kitų patikimų jų buvimo įrodymų šioje geografinėje erdvėje nėra. Tai dar vienas įtikinamas įrodymas, kad Vielbarko kultūra laikytina aisčių-vakarų baltų genetinė žemė. Tai giluminis aisčių paveldas.

Europos procesai ir senieji baltai

E. Jovaiša. Knygoje „Aisčiai“ pateiktas modelis, mano manymu, labai elegantiškai paaiškina ir baltų dalyvavimą Europoje vykusiuose procesuose, to grįžtamojo ryšio puikūs pavyzdžiai – IV a. antrosios pusės, V ir VI a. vadinamieji baltų karinio elito kapai. Juos tyrinėjo Adolfas Tautavičius, Mykolas Michelbertas, Valdemaras Šimėnas, Audronė Bluijienė ir kiti Lietuvos archeologai, man taip pat teko tyrinėti. Tai kunigaikštiški kapai. Štai bene naujausias radinys Galindoje. 2011 m. Mozūrų ežerono areale lenkų archeologas Tomašas Novakievičius (Tomasz Nowakiewicz) aptiko turtingą, VI a. bizantiškų daiktų turintį kapą. Tai galindų karių žygių po VI a. Bizantiją liudininkai.

Arba štai Taurapilio (Utenos r.) ar Reketės (Kretingos r.) žinomi mūsų protėvių karinio elito kapai. Ten rastoji archeologinė medžiaga rodo vakarų baltų dalyvavimą Padunojo reikaluose. Net Kryme greta IV a. gotų kapų rastos tik baltams būdingos ietigalių formos. Ką visa ta archeologinė medžiaga byloja? Akivaizdus įrodymas, kad baltai labai aktyviai tuo metu dalyvavo Europos tautų „katilo“ reikaluose Didžiojo tautų kraustimosi metu. Tie tolimiausi prekybos ir karo keliai baltams buvo

puikiausiai žinomi. Kariaunos į tas žemes ėjo ne tik per karo žygius, bet, greičiausiai, dalyvavo politinėse ir karinėse sąjungose su kitomis tautomis. Aisčių kariai ne tik išeidavo, bet ir grįždavo, to grįžimo pėdsakus per archeologinius radinius mes aptinkame iki pat Latgalos. Jeigu Vielbarko kultūra būtų buvusi germaniška, tai kaip aisčiai būtų galėję nekludomi pereiti į Vidurio Europos kraštus, o per juos pasiekti Dunojaus baseiną, Krymą, Juodąją jūrą ir Bizantiją?

ML. *Nebent būtų perskridę oru. Ką vis dėlto atsakytumėte tiems oponentams, pirštu bedantiems kad ir į tuos baltų kalbose perimtus devynis skolinius iš gotų kalbos? Kaip jie pateko baltams?*

E. Jovaiša. Tie gotų skoliniai V a. pab.–VI a. į baltų kalbas galėjo patekti per vakarų baltų karinio elito keliones ir žygius Juodosios jūros link, pasiekiant Dunojų, Bizantiją ir net Konstantinopolį.

ML. *Iš dalies tai ir atsakymas, kodėl mūsų liaudies dainose neretai sutinkamas Dunojėlis, bent jau dažniau negu švelniai, meilingai kaip būdinga liaudies dainoms – Dunojėlis. Sunku patikėti, kad per pusančio tūkstančio metų aisčių palikuonių savimonėje tas kelyje sutiktos plačiausios upės įvaizdis galėjo įsitvirtinti ir išlikti. Bet ką žinai, gal tų karo žygių sėkmės netiesiogiai atsispindi dainuojamoje tautosakoje.*

E. Jovaiša. Senuosius gotų kalbos skolinius VI a. galėjo atsinešti ir lietuviai, priklausantys rytų baltų arealui. Jeigu tie gotų skoliniai atėjo per lietuvius, tai netiesiogiai, o per slavus. Pastarieji tų gotiškų skolinių turi apščiai, nes gotai buvo ankstyvųjų slavų kaimynai. Lietuviams teko trauktis nuo slavų, atėję iš rytų baltų žemių savo buvimo pėdsakus archeologinėje kultūroje jie

įtvirtino per Lietuvių pilkapių kultūrą.

Dar noriu atkreipti dėmesį į lankinių žieduotųjų segių paplitimo žemėlapi, kurį sudariau remdamasis įvairiais autoriais ir archeologų radiniais. Mėnimos segės yra baltiškas paveldas. Žemėlapyje matyti vakarinė, rytinė ir šiaurinė aisčių (Vakarų baltų) riba po 260 metų. Iš lankinių žieduotųjų segių paplitimo akivaizdžiai matyti aisčių gyventasis arealas, kuriam vakaruose priklausė Vyslos vidurupis ir žemupy, o šiaurėje Dauguvos vidurupis, išskyrus patį žemupį, kuriame gyveno finougrų tauta lyviai. Užtat aiškėja, kodėl Černiachovo kultūroje (III–V a. buvo paplitusi dabartinės Lenkijos pietryčiuose, Ukrainos, Moldavijos, Rumunijos teritorijose) daug baltiškų dalykų.

ML. *Ar pakanka remtis vieno tipo archeologiniais radiniais, šiuo atveju lankinėmis žieduotosiomis segėmis, norint daryti tokius plačius geografinius apibendrinimus?*

E. Jovaiša. Tiriame labai įvairiapusišką archeologinę medžiagą, savo tyrimuose pirmą kartą pateikiu vakarų baltų karinio elito kapų klasifikaciją, visos išvados paremtos empirine medžiaga. Karinio elito ir aptariamo meto karinės aristokratijos atstovų kapai padeda daryti išvadas ir apie karinių žygių geografiją, ją atspindi ginklai, geriamieji ragai, kariam būdingos specialios sagės, diržai, monetos ir parsigabenti iš žygių daiktai. Norint tuos radinius apibendrinti ir padaryti išvadas reikia specialios studijos, knygoje „Aisčiai“ man teko apsiriboti vienos senoji geležies amžiaus kultūros – Nemuno žemumės plokštinių kapinynų medžiaga.

Aisčių karinio elito svarbūs skiriamieji bruožai atsiskleidžia Sembos aisčių kultūroje 10–200/220 metų palai-

vakarų baltų pasaulį (2)

dojimuose. Tikriausiai aišku, kodėl būtent tuo metu. Klesti prekyba Gintaro keliu, kuriam reikėjo geros sargybinių organizacijos. Ginklų gausa, raitelių aprangos reikmenys, geriamieji ragai atspindi tą karinio elito atsiradimo ir stiprėjimo tarpsnį. Beje, geriamieji ragai buvo naudojami ir įvairiems ritualams, kaip būtinas sutarčių pasirašymo ir užtvirtinimo elementas.

Štai lenkų autoriaus Adamo Cieślinskio (Adam Cieśliński) paskelbta lentelė, kurioje nurodyti tipiški gotų daiktai: segių tipai, apyrankės, keramikos šukės ir t. t. Išrinkau iš savo tyrinėtą Dauglaukio kapinyno seges pagal tipus. Ir štai matau, kad penkių tipų tokias pat seges, kurios Cieślinskio priskirtos gotams, aš turiu iš Dauglaukio kapinyno. Tai gal tada ir Dauglaukį paskelbkime gotų gyventą vietą? Beje, ir kai kurie mūsų archeologai tą labai noriai ir daro, kai pradeda naudoti tokį terminą kaip *polietninės grupuotės*. Štai kodėl knygoje paskyriau ištisą skyrių, skirtą polietniškumo kritikai.

Ką sako baltų ginklų analizė?

ML. *Kai kurie iš archeologų tvirtina, kad vakarų baltams daug ginklų formų davė germanai. Panašiai teigė ir nevisavertystės kompleksą mums diegė kai kurios kaimyninės šalys: girdi net ir mūrinis pastatus mūsų protėviai pramoko statyti tik XIV a. pab. ir XV a. pradžioje, o ir tuos pačius statė atvykėliai iš kitų šalių, nes lietuviai nemokėjo. Užteko patyrinėti Vilniaus Žemutinės pilies teritoriją ir po žeme buvo rasti XIII a. mūrai. Ar ne*

kitų šalių tyrinėtojų suformuotoms nuostatoms, kartais nevalingai pagiriami svetimos istorijos apologetai ir visiems gera gyventi. Baltiškame kapinyne atrandamas daiktas, o jų daug Vielbarko ar Pševorsko kultūroje. Padaroma skubota išvada: štai kokią didelę įtaką baltams padarė Vielbarko ar Pševorsko kultūros... Visai nebandoma kritiškai įvertinti, kad tie nusižiūrėti ar atsivežtiniai dalykai sudaro vos kelis procentus nuo visos baltiškos radinių masės.

ML. *Iš atsitiktinumo padaroma sistema?*

E. Jovaiša. Manau, kad dar blogiau. Tai akivaizdžiai siejasi su bronzos amžiaus baltų kovos kirviais. Dabartiniai bronzos amžiaus metalurgijos tyrinėtojai *a priori* teigia, kad baltų kultūra buvo amorfiška (ką tai reiškia žmonių bendruomenės atžvilgiu?), kad baltų meistrai nesugebėjo daryti žalvarinių kirvių, nors visa medžiaga ir kiti jos tyrinėtojai kalba kitaip. Žodžiu, „sunkiai tikėtina, kad bronzinius kirvius gamino vietiniai meistrai“. Nesusi laikysiu nepacitavęs iš knygos „Aisčiai“: „Savotiška bendros baltų-germanų-slavų protėvynės atmaina archeologijoje tapo polietniškumo paieškos vakarų baltų erdvėje. Iš atvežtinių artefaktų išaugusiame įtakos kalne atsirado ir psichologiškai vertinamo nepasitikėjimo baltų kūrybinėmis jėgomis. Tas nepasitikėjimas reiškiasi kai kurių Lietuvos archeologų darbuose, kur jis įgauna Rytų Baltijos erdvėje gyvenusių žmonių orumą įžeidžiantį diskriminacijos atspalvį. Nedidelė atvežtinų

ir įtikinamą aisčių – vakarų baltų – vaizdą. Man visiškai pakankama šio senojo geležies amžiaus (romėniškojo laikotarpio) europinio masto žinovo įvertinimo, savo srities profesionalo žodžio. Kiti kolegos, pavyzdžiui doc. dr. Audronė Bliujienė, mano kiek

kaip normalus tyrinėtojas negaliu nematyti akivaizdžių faktų – iš jų ir darau išvadą. Jos visiškai aiškios, manau, kad nesikerta ir su kitų objektyvumo siekiančių tyrinėtojų išvadomis. Atsirado germaniškoji erd-vė – kalbėkime apie germanus. Iškilio slavai – kalbėkime

Baltarusijos istorijoje beveik neliko vietos baltams, taip pat lietuviams, o Vilnius figūruoja kone kaip senoji Baltarusijos sostinė.

ML. *Bet ir tarp pačių baltarusių tyrinėtojų vyksta karštų diskusijų, kai kurie iš jų jau labai nori krivičius skirti prie slavų, jų pavelde ieško baltiškiųjų elementų. Gal ne viskas taip vienareikšmiška jų tyrinėjimuose?*

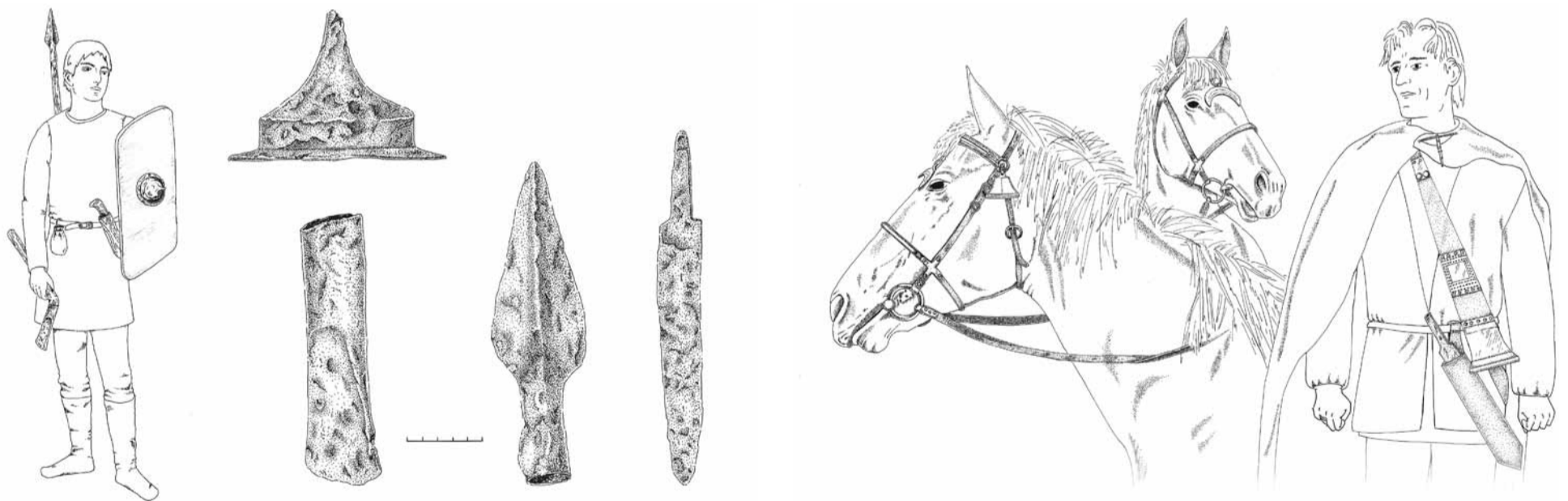
E. Jovaiša. Į visa tai žiūriu kaip į žaidimus, ne kažin ką bendro turinčius su mokslu. Siūlau pažvelgti į mano sudarytą žemėlapi „Baltai, germanai, finai ir slavai V–VIII a.“, kurį išspausdinote prie pirmos mūsų pašnekesio dalies⁵. Parodyti vakarų baltai (aisčiai) ir rytų baltai (tarp jų lietuviai), kurių gyvenamosios teritorijos bet jau iki VII a. išvis dar nesusisiekė su slavais. Tą išvadą darome remdamiesi V. Sedovu (1979 m.). Žemėlapyje perteikta situacija iki prasidedant Didžiajai slavų migracijai VII–VIII a. Visi tie krivičiai, dregovičiai ir kiti gentiniai dariniai pasireiškė tik IX–X a. kaip slavų migracijos padariniai. Labai vėlyvas laikotarpis. Ir dar. Tie krivičiai niekur neperžengė lietuvių žemių, nes šie kaip buvo, taip ir liko tose žemėse, apie ką byloja Lietuvių pilkapių kultūra nuo VI a. Krivičiai jau yra slaviškos gentys, taip juos ir reiktų vertinti, bet ne bandyti priderinti prie baltiškiųjų realijų. Juk atsiranda protolių, siejančių Vilniaus Kreivąją pilį su krivičiais, matyt, remiantis į panašų vardų skambėjimą: krivičiai, kriviai, Kreivoji pilis... Štai prie kur veda žodžių sąskambio „teorijos“. Norint sąskambijų galima rasti ir su japonų kalba.

Lietuvos nacionalinio muziejaus direktorė Birutė Kulnytė su archeologais Adomu Butrimu ir Eugenijumi Jovaiša po knygos „Aisčiai. Kilmė“ sutiktuvė 14-oje tarptautinėje Vilniaus knygų mugėje Lietuvos parodų ir kongresų centre LITEXPO

kitaip, tačiau mato, kad mano pateiktas aisčių modelis paremtas logika ir tyrinėjimų duomenimis, o ne pramanais ir kad toks požiūris gali būti. Tai ne iš atsitiktinių žodžių sąskambių ar kitų išvedžiojimų padarytos išvados.

apie juos. Tačiau negalima nematyti nuo seniausių laikų tose erdvėse gyvenusių baltų ir jų santykių su kitomis tautomis ir kaimynais. O tuos santykius matykime tada, kai jie išties buvo, o ne nuo tada, kai ideologiškai peršami.

III B tipo antskydžio ir ginklų nešiosena pagal Dauglaukio 19 kapo medžiagą: 1. Geležinis III B tipo antskydis; 2. Geležinis įmovinis kirvis; 3. Geležinis ietigalis su iškyla per vidurį; 4. Geležinis įvertiamasis peilis (E. Jovaišos tyrinėjimai, 1984, dail. S. Mikšaitė)

Vėluikių karys raitelis pagal 3 vyro kapo medžiagą (E. Jovaišos tyrinėjimai, dail. S. Mikšaitė)

panašiai ir su baltų ginklų gamyba? Tik keista, kad savo protėvius taip niekina ne svetimi, o savi tyrinėtojai.

E. Jovaiša. Padariau senųjų baltų ginklų analizę, pasitelkęs Dauglaukio kapinyno rastuosius skydus. Ten aptiktas vienas skydo tipas, kurio neraišime jokiaje kitoje Europos šalyje. Ką tai reiškia? Reiškia, kad dirbndinomės savo skydus. Apskritai baltų naudoti skydai labai skiriasi nuo germanų skydų: germanų apskriti, o baltų pailgi, stačiakampiai, užapvalintais galais, kartais į apačią siaurėjantys. Blogai, kai mūsų tyrinėtojai nemato ikirikriščiškosios kultūros, o regi tik krikščioniškąją. Iš to išvedamas baltų kultūros nevisavertiškumas, kuriam mėginama surasti materialiu patvirtinimų. Dažnai nekritiškai pasiduodama išankstinėms,

ar svetimos kultūros bruožus turinčių artefaktų dalis dažnai sureikšminti ir iškelta virš gausybės neabejotinai vietinės, tai yra vakarų baltų, kilmės artefaktų, ir didelė įtakos dalis konstruojama per tokius dirbinius, kuriuose išžiūrima kitų kultūrų įtaka, ar per tokius, kurie apibūdinami „nusižiūrėtų ar perimtų“ terminu.“³

ML. *Labai stipriai pasakyta. Jau pribrendome stipriam žodžiui savųjų atžvilgiu, bet ar pasiseks sutarti su kitų šalių tyrinėtojais kad ir dėl aisčių-vakarų baltų prigimtinio gyventojų arealo?*

E. Jovaiša. Tai ne vien emocijos, pateikiau vakarų baltų kilimo iš jų prigimtosios vietos įrodymus. Mano didžiausias šių tyrinėjimų srities autoritetas yra prof. Mykolas Michelbertas. Jis mano, kad nupiešiau labai tikrovišką

Faktus pirmiausia reikia matyti

ML. *Jei su savaisiais kartais sunku susikalbėti, tai ką besakyti apie kaimyninių šalių archeologus. Ne paslaptis, kad jų idėjiniai mokytojai aisčių žemėse dažnai ieškodavo germanų ir slavų gyvavimų įrodymų, o mažiausiai pačių aisčių.*

E. Jovaiša. Tarptautinėje konferencijoje Vilniuje skaičiau pranešimą šia tema, lenkų archeologai jautėsi sumišę ir neabejoju, jie mane smarkiai kritikuos, gal išvadins neišmanėliu, nežinančiu „specifiku“ ir pan. Visa tai labai nesunku numatyti. Ir Lietuvoje tyrinėtojai, veikiami tendencingai suformuotos istorijos, negailės man kritikos. Bet tai iš lietuvių istoriografijos pozicijų parašytas darbas. Nesu baltofilas, tačiau

Archeologijos mokslas yra baisi ideologinių reikalavimų ryškė. Knygoje kritikuoju vieną baltarusių tyrinėtojų pateiktą žemėlapi iš „Didžiojo Baltarusijos istorinio atlaso“⁴. Sunku įsivaizduoti iki kokios mistifikacijos moksle galima priėti! Viename žemėlapyje pateikti vietovardžiai, vandenvardžiai nuo akmens amžiaus iki dabarties laikų. Tame žemėlapyje baltų nebeliko, visur raudona spalva pateikta slavų teritorija. Kaip galima į vieną žemėlapi įdėti skirtingų laikų, kelių tūkstančių metų pokyčius? O jei tai daroma, koks čia ryšys su mokslu? Tai ideologizuota politika, norint geidžiamą pateikti kaip esamą.

Su Baltarusijos tyrinėtojais kyla daug bėdų, o ateityje neišvengiamai kils dar daugiau. Jau dabar sukurpjoje

¹ Трубачёв О. Н. Ремесленная терминология в славянских языках. Москва: Наука, 1966, 416 с.

² Būga K. Rinktiniai raštai, 2 t. Vilnius, 1959, p. 96–98.

³ Jovaiša, Eugenijus. Aisčiai. Kilmė. I knyga: monografija. Vilnius: leidykla „Edukologija“, 2012, 305 p.

⁴ Кузняццоў Г. Вялікі гістарычны атлас Беларусі. Т. 1. Мінск: Белкартаграфія, 2009, 48 с.

⁵ Pribrendo metas tyrinėti aisčių mįslę, Vakarų baltų pasaulį. – Mokslo Lietuva, 2013, Nr. 3 (491), 7 p.

Bus daugiau

Kalbėjosi Gediminas Zemlickas

Mažosios Lietuvos žemė XVIII–XX amžių dokumentuose ir žemėlapiuose

Tomas DUKSA

Leidykla „Gairės“ pristato Algirdo Antano Gliožaičio monumentalią monografiją „Mažosios Lietuvos žemė XVIII–XX amžių dokumentuose ir žemėlapiuose“. Leidinyje meistriškai pateikiama lietuvininkų politinių nuostatų raidos analizė XVIII–XX a. dokumentuose ir to laikotarpio žemėlapiuose, vaizduojančiuose Mažąją Lietuvą. Vertinama žemėlapių įvairovė, ypatumai ir valstybių vykdytos politikos atspindys juose. Šios knygos pasirodymas yra reikšmingas įvykis politikams, kultūros istorikams, kartografams, Klaipėdos, Karaliaučiaus krašto gyventojams, lietuvininkams, gyvenantiems užsienyje ir turintiems vilties sugrįžti į Tėvynę bei visiems, kas neabejingi Mažosios Lietuvos istorijai ir kultūrai.

Ižytaus Lietuvos geodezininko, kartografo, Vilniaus Gedimino technikos universiteto mokslo žurnalo „Geodezija ir kartografija“ daugelio straipsnių autoriaus, politikos istorijos tyrinėtojo ir žinovo Algirdo Antano Gliožaičio knyga „Mažosios Lietuvos žemė XVIII–XX amžių dokumentuose ir žemėlapiuose“ yra neįkainojamas, pastarusius penkerius metus įtemptai dirbtas darbas. Į šį leidinį pateko ne tik ankstesniais metais jo rašytų straipsnių apie Mažąją Lietuvą, Klaipėdos kraštą, Tilžės aktą medžiaga, kuri buvo publikuota Mokslo ir enciklopedijų leidybos instituto „Mažosios Lietuvos enciklopedijos“ tomuose, taip pat įvairių laikotarpių Mažosios Lietuvos dokumentai, unikalios fotografijos, bet ir kita nepaprastai intriguojanti ir įdomi iliustracinė medžiaga. Tai kartografijos kūriniai: istoriniai žemėlapiai, kuriuose atsispindi Mažosios Lietuvos raida nuo XVIII a. iki mūsų dienų. Kadangi Mažąją Lietuvą valdė vokiečiai, lietuvininkų politinės nuostatos buvo vienaip ar kitaip jų veikiamos. Neįmanoma atsekti ir suvokti lietuvininkų politinių nuostatų raidos negretinant jos su Prūsijos, Vokietijos ir kitų didžiųjų Europos imperijų ir valstybių vykdyta politika. Šioje buvusios Rytų Prūsijos (Vokietijos) teritorijoje gausu lietuvių etninių vietovių, kurių kultūros pamink-

Algirdo Antano Gliožaičio monografijos „Mažosios Lietuvos žemė XVIII–XX amžių dokumentuose ir žemėlapiuose“ viršelis

lai liudija Lietuvos vardą.

Knyga itin svarbi dar vienu aspektu. Kaip pažymi knygos autorius, lietuvininkų politinės nuostatos labai pasikeitė Pirmojo pasaulinio karo metu ir po jo. Dėl karo atsiradus sąlygoms Lietuvai atkurti valstybingumą, Mažosios Lietuvos politikai siekė prijungti ją prie Lietuvos. Susijungus su Lietuvos valstybe jie tikėjosi išgelbėti lietuvininkus, kad šie nebūt visiškai sunaikinti. Pagrindinis tokio siekio teisinis dokumentas yra Tilžės aktas. Vokietijos kartografiškai iki Antrojo pasaulinio karo išleistuose žemėlapiuose žymėjo, kad kairiajame Nemuno krante yra lietuvių gyvenama žemė. Antrojo pasaulinio karo metu SSRS aukščiausio rango pareigūnai svarstė galimybes paminėti žemes prijungti prie Lietuvos SSR. Galima teigti, kad taip buvo svarstomos Tilžės akto nuostatos. Deja, buvo priimti nepalankūs Tilžės akte išreikšti lietuvininkų valiai sprendimai.

Tilžės aktas tebėra aktualus ir šandien. Visų pirma – kaip Didžiosios ir Mažosios Lietuvos ryšio simbolis. Lietuvos Respublikoje Mažosios Lietuvos reikalų tarybos iniciatyva Tilžės akto pasirašymo diena – lapkričio 30 d. – Lietuvos Respublikos Seimo įstatymu įrašyta į Atmintinų dienų sąrašą kaip Mažosios Lietuvos prisijungimo prie Didžiosios Lietuvos akto diena, o spalio 16 d. – kaip Mažosios Lietuvos

gyventojų genocido diena. Tilžės aktas yra minimas, vertinamas ir tyrinėjamas ne tik Lietuvoje, bet ir kitose šalyse (pvz., Vokietijoje ir kitur). Jis yra Lietuvos Respublikos Konstitucinis dokumentas. Kartu laikytinas testamentiniu dokumentu, įpareigojančiu visus lietuvius neužmiršti Mažosios Lietuvos žemės.

Knygos mokslinis objektas – lietuvininkų politinių nuostatų analizė, pagrindinė šio leidinio dimensija, kuri čia išsamiai apžvelgiama įvairiais aspektais (knygos apimtis – 565 p., naudotos literatūros ir šaltinių sąrašas – 527 pozicijos). Monografiją recenzavo prof. dr. Jonas Daniulis ir doc. dr. Vytautas Skudis. Dalį žemėlapių iš savo asmeninio archyvo šiam leidiniui pateikė istorinės kartografijos tyrinėtojas inž. Romualdas Girkus.

Knyga suskirstyta į tris dalis: „Mažoji Lietuva XVIII amžiuje“, „Mažoji Lietuva XIX amžiuje“ ir „Mažoji Lietuva XX amžiuje“. Lietuvininkų politinės nuostatos, veikla, Mažosios Lietuvos organizacijos išsamiai nagrinėjamos trečioje knygos dalyje: lietuvininkų politinė veikla iki 1914 m.; lietuvių ir lietuvininkų politinė veikla per Pirmąjį pasaulinį karą; lietuvininkų padėtis Versalio taikos konferencijos metu (1919 m.); lietuvininkų veiksmams prijungus autonominių Klaipėdos kraštą prie Lietuvos Respublikos

(1923–1939 m.); lietuvininkų padėtis ir veikla tarpukariu (1920–1939 m.) Prūsijai priklausant Vėimaro Respublikai ir Trečiajam Reichui (1933–1939 m.); lietuvininkų padėtis Antrojo pasaulinio karo metais (1939–1945 m.); lietuvininkų veikla šaltojo karo laikotarpiu (1946–1990 m.) emigracijoje ir lietuvių padėtis Karaliaučiaus krašte; lietuvininkų pastangos po šaltojo karo (1990–2000 m.) įgyvendinti Tilžės akto nuostatas ir lietuvių bendruomenės veikla Karaliaučiaus krašte po 1990 metų. Trečioji knygos dalis užbaigiama apibendrinant XX a. lietuvininkų politinę veiklą.

Išskirčiau aktualesnius autoriaus straipsnius apie lietuvininkų veiklą Pirmojo ir Antrojo pasaulinių karų metais; lietuvininkų veiklą emigracijoje (1945–1990 m.); lietuvių padėtį Karaliaučiaus krašte (1945–1990 m.) J. Stalino, N. Chruščiovo, L. Brežnevo, M. Gorbačiovo valdymo laikotarpiais; lietuvininkų pastangas įgyvendinti Tilžės akto nuostatas (1990–2000 m.). Autorius vaizdžiai, pagrįsdamas dokumentais parodo lietuvininkų kančios kelią vokiečių ir sovietų okupacijų metu, kai buvo grobiama jų žemė, ir emigravusių lietuvininkų šiandienos siekį ir viltį sugrįžti į savo Tėvynę. Autoriaus tikrieji jausmai, jo pilietinė pozicija visa jėga išsakyti knygos viršelio antroje pusėje žodžiais, „jog emigravę lietuvininkai tęsia politinę veiklą Kanadoje, JAV, Australijoje ir kitose valstybėse ir yra sudarę įvairias politines, kultūrinės organizacijas, kurios apeliuoja į didžiųjų valstybių sąžinę ir tiki, kad ateities Europos galios, praeties klaidų pamokytos, suras teisingus būdus Mažajai Lietuvai padarytoms skriaudoms atitaistyti“.

Darbe naudotasi Lietuvos centrinio valstybės archyvo, Lietuvos ypatingojo archyvo LKP dokumentų skyriaus, Lietuvos mokslų akademijos Rankraščių skyriaus dokumentais ir dokumentais, skelbiamais internete. Taip pat pasinaudota to laikotarpio periodine spauda, saugoma Nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje ir Lietuvos istorijos instituto bibliotekoje bei internete.

Autorius apgailestauja, kad, deja, pristigus lėšų krizės metu monografi-

joje jam nepavyko didžiosios dalies žemėlapių pateikti spalvotai. Su spalvotais žemėlapiais leidinys būtų buvęs informatyvesnis ir iliustracijų kokybė būtų buvusi geresnė, tačiau skaitančiam šią monografiją ypatingų nepatogumų nekils ir nuobodžiauti neteks. Tam, kad skaitytojui būtų patogiau, knygoje pateiktos asmenvardžių rodyklė, santrumpų, sudurtinių žodžių ir svetimžodžių reikšmės, įvairios lentelės su gausybe įvairių faktų, datų, monografijos santrauka lietuvių, anglų, vokiečių ir rusų kalbomis. Knygos santrauka rusų kalba yra papildyta įvairių laikotarpių žemėlapiais, kuriuose pažymėta Mažoji Lietuva. Santrauka užbaigiama tokiais neblėstančiais autoriaus žodžiais: „Yra brandinama utopinė idėja sukurti bendrą visoms Europos tautoms istorijos vadovėlį, teisingai ir objektyviai atspindintį visų jų likimą. Tikėkimės, kad nebus pamiršta Mažoji Lietuva, kurią kitos Europos tautos žiauriai niokojo iki sunaikinimo. Vis tik dar iki šiol yra išsakoma paineda ir prieštaringa didžiųjų valstybių pozicija Mažosios Lietuvos atžvilgiu.“

Šios knygos pasirodymas metų pradžioje – ypatinga dovana Lietuvos visuomenei, kai Lietuvos Respublikos Seimas 2013 metus yra paskelbęs Klaipėdos krašto prisijungimo prie Lietuvos metais, kai švęsime didžiojo Karaliaučiaus krašto poeto Kristijono Donelaičio 300-ąsias gimimo metines. Tačiau tai didžiausia dovana daug iškentėjusiems lietuvininkams ir jų senai, turtingai, savitai kultūrai, kuri veikė ir šalia esančios Didžiosios Lietuvos kultūrai.

Manau, ši monografija pasieks Karaliaučiaus krašto lietuvių bendruomenę, Vydūno draugijos Tilžėje entuziastus, Bostone, Čikagoje ar kituose JAV miestuose gyvenančius lietuvius, ja sudomėjęs skaitys Kanados, Australijos, Vokietijos ar kitos šalies lietuvininkas, neabejingas savo gimtojo krašto – Mažosios Lietuvos – istorijos, kultūros ir paveldo išsaugojimui ir puoselėjimui.

Tikėkimės, kad autorius ir toliau tęs darbus apie Mažąją Lietuvą ir parašys daugiau tokio pobūdžio straipsnių, knygų – jos puikus kelias į savo tautos istorijos pažinimą.

IŠ CHORO MUZIKOS ISTORIJS

■ Atkelta iš 5 p.

išleistos čekų kalba, o 1878 m. Antoninas Dvoržakas jų tekstais sukūrė penkias dainas vyrų chorui.

Taip prasideda lietuviškoji muzikinė lituanika.

Dar vienas choro muzikos antologijos praplėtimo pavyzdys. Lietuvoje dažnai buvo atliekama Vakarų Europos kompozitorių choro muzika. Ji buvo perrašoma į instrumentines tabulatūras ir atliekama instrumentais. XVII a. Braunsbergo vargonų tabulatūroje, saugomoje Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje, yra per 300 tuo metu populiarių vokalių ir instrumentinių kūrinių ir iš jų po vieną kitą pateikiama antologijoje. Pavyzdžiui, tai Orlando di Lasso chorinė partitūra, kurią iš tabulatūrinės

notacijos iššifravo Darius Stabinskas, kai kuriems tekstus pritaikė Gintautas Venislovas. Taigi lyg ir atgaivinama ši choro muzika.

Tokių choro kūrinių paskelbimas, nors jie sukurti ir ne lietuvių kilmės autorių, praplečia bendrą kultūrinį to meto vaizdą ir Lietuvoje skambėjusių choro muziką. Suprantama, antologijos I tomo pavadinimas derintas su vėliau pasirodysiančiais antologijos tomiais ir čia nebuvo galima keisti viso ciklo pavadinimų vienovės, vietoje „lietuvių“ rašyti „Lietuvos“. Betgi, kas nors laimima, kas nors ir pralaimima. Žinoma, šių kompozitorių kūryba sudaro nedidelę antologijos dalį ir ji neakcentuojama, tačiau skambėjusi Lietuvoje ir esanti užrašyta Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje.

R. Aidukas atliko didžiulį antologijos I tomo paruošiamąjį darbą ir jos pasirodymo teko laukti net ketverius metus. Viena kita abejonė pasitaiko natų tekste, pvz., V. Nacevičiaus „Lietuvininkai mes esam gimę“ leidinyje pateikiama nepilnam mišriam chorui, tačiau choro faktūra rodo, kad daina greičiau skirta vyrų chorui. V. Kudirkos harmonizuotos liaudies dainos „Ant kalno karklai siūbavo“ I dalies natvertės yra dvigubai sustambintos, kas pakenkia ir dainos formai. Tačiau minėti netikslumai palikti sąmoningai, nenorint keisti pirminių šaltinių (originalų) medžiagos.

Knyga teikia estetinį pasigėrėjimą, yra patogi praktiniame darbe, tačiau ją maketuojant, taupant popierių, keletoj knygos puslapių buvo galima racionaliau išdėstyti penkines ir kūrinių tekstus.

Antologijoje pasigedome pastaraisiais metais ryškiai pasidarbusio, tyrinėjant senąjį lietuviškąjį rašytą, prof. Gvido Mikelinio (Guido Michelini) darbų, ypač kapitalinės 730 puslapių knygos „Martyno Mažvydo raštai ir jų šaltiniai“ (Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000), kurią rašant jis naudojo Parmos universitete gautais mikrofilmiais, svarbiais veikalais, miesto ir benediktinų vienuolyno bibliotekų fondais. Jam padėjo išvykos į Vatikaną, Boloniją, Milano, Greifsvaldą, Vilniaus, Berlyno (jo Slaptojo archyvo) bibliotekas, Kremonos muzikinės poligrafijos institutą. Šio leidinio teikiama informacija yra pagrįstesnė už visas kitų autorių knygas šia tema.

Pagirtina, kad R. Aidukas pratarėje detalai aptaria kiekvieną talpina-

mą kūrinių, tuo būdu išaiškėja naujų autorių atsiradimo aplinkybės. Žvelgiant į antologijos I dalies visumą matyti, kad akivaizdžiai praplėtas lietuvių bei Lietuvos choro muzikos akiračio turinys. Pateikta nemažai dar nežinomų kūrėjų bei jų kūrinių, kurie atitinka antologijos reikalavimus. Panaudoti platus galimi šaltiniai: archyvai, bibliotekos, asmenų archyvai bei jų rankraštynai, platus naudotos literatūros sąrašas. Suburtas didžiulis specialistų būrys: vertėjai, redaktoriai, natografi, maketuotojai. Visiškai priimtinas leidinio formatas ir jo apipavidalinimas.

Sudarytojo ir vyriausio redaktoriaus profesinės žinios ir patirtis, darbštumas ir užsispyrimas sudarė galimybę paruošti kapitalinį leidinį.

PAMINĖJO NEPRIKLAUSOMYBĖS DIENĄ

Vytautas RIMŠA,
Svėdasiečių draugijos „Alaušas“ tarybos narys, atsakingas už mokslinę veiklą

Per dešimtį veiklos metų Vilniaus anykštėnų sambūris Vilniaus universitete, Karininkų ramovėje ir kitur yra surengęs daug mokslo, švietimo, kraštotyros ir etnokultūros renginių. Kai kurie jų jau spėjo tapti gražia tradicija. Jai skirtos ir kasmet Vilniuje, Signatarų namuose (Pilies g. 26) anykštėnų organizuojamos iškili Lietuvos Nepriklausomybės dienų minėjimo popietės.

Svarbiausias jų tikslas – teikti dalyviams pažintinių žinių apie gimtojo krašto istoriją, jo raidą, bočių kovas už Lietuvos valstybingumą, nepriklausomybę ir laisvę, Vasario 16-osios dienos reikšmę, pagaliau – už įkurtosios Lietuvos Respublikos išsaugojimą bei jos puoselėjimą iki Antrojo pasaulinio karo. Susitikimui kaskart pasirenkamos naujos temos. Jų būta daug ir įdomių, viena kitą papildančių ir nuosekliai pratęsiančių. Šių popietėčių organizatoriai (sambūrio pirmininkė Rita Virbaliėnė, Regina Smetonaitė ir kiti tarybos nariai) joms visuomet ruošiasi iš anksto ir atsakingai: tariasi dėl numatytų pranešimų tematikos su žymiais mokslininkais, aiškinasi atliekėjams (dažniausiai anykštėnų) galimybes dalyvauti meninėse programose, derina jų repertuarą.

Anykštėnų organizuojamose Lietuvos Nepriklausomybės minėjimo popietėse noriai dalyvauja kraštiečiai, kilę

ne vien iš Anykščių miesto, bet ir iš kitų šio rajono vietovių – Debeikių, Kavarsko, Svėdasų, Surdegio, Troškūnų ir kitų seniūnijų. Lankosi jose ir žymūs šio krašto mokslininkai. Istorinius pranešimus apie atskirų laikotarpių lietuvių kovas už laisvę jau yra skaitę prof. Antanas Tyla, prof. Algirdas Eduardas Čižas, prof. Regina Koženiauskienė, doc. dr. Juozas Parnarauskas ir kt.

Nevalia pamiršti, kad Signatarų namų istorinė aplinka, aukšto lygio teminiai mokslininkų pranešimai, jiems priderintas meninis, muzikinis koncertas, pagaliau mielas ir nuosirdus kraštiečių bendravimas, stiprina dalyvių bendrumo jausmą, ugdo meilę savo gimtinei ir Lietuvai, žadina patriotizmo pajautą.

2013 m. vasario 9-ąją dieną, kaip ir kitais metais – šeštadienį Vilniaus anykštėnai, panašių nuostatų vedini ir gerai nusiteikę, būreliais irgi patraukė į Signatarų namus. Šįkart jie ketino minėti Lietuvos valstybės atkūrimo 95-meį.

Šios popietės programą sudarė dvi tradicinės dalys: mokslinė (oficialioji) ir meninė (koncertas). Kai salė prisipildė žmonių, renginio vedėjas, buvęs pirmasis Pasaulio anykštėnų

bendruomenės pirmininkas Antanas Gudelis pasveikino dalyvius su švente ir pakvietė sugiedoti Lietuvos Himną. Jis paskelbė ir popietės oficialiosios dalies pranešimų temas. Tai – „Kovas už Lietuvos nepriklausomybę ir Anykščių išvadavimas“ bei „Generolas Kazys Ladiga: gyvenimo kelias“.

Pirmąjį pranešimą iškilmingame Vilniaus anykštėnų renginyje skaitė Pasaulio anykštėnų bendrijos pirmininkas prof. habil. dr. Antanas Tyla. Jis išsamiai ir vaizdžiai papasakojo apie 1918–1922 m. Lietuvos politinę situaciją, savosios kariuomenės kūrimą ir to meto kovų už Lietuvos nepriklausomybę su bolševikais ir bermontininkais raidą. Ne mažiau dėmesio skyrė Anykščių krašto išvadavimui bei karo veiksmams rajone, Lietuvos kariuomenės pergalėms.

Įdomus ir turtingas faktais buvo ir kito mūsų kraštiečio Lino Ladigos pranešimas apie senelio, kariškio, nepriklausomybės kovų dalyvio, laisvės gynėjo, vėliau – žymaus generolo ir tragiško likimo politinio kalinio Kazio Ladigos (1894–1941 m.) gyvenimą bei karinę veiklą. Pasakojimą pranešėjas papildė ekrane rodomomis istorinėmis nuotraukomis. Jis pasidžiaugė, kad apie kariūno Kazio Ladigos gyvenimą plačiau jau galima perskaityti net keliose knygose: Emos Mikulėnaitės parengtame Stefanijos Ladigienės leidinyje „Esame“ (2003 m.) ir Vidmanto Jankausko knygose „Kario

kelias: generolas Kazimieras Ladiga nepriklausomybės kovose“ (2004 m.) ir „Nepriklausomos Lietuvos generolai“ (1998 m.).

Koncertinę programos dalį, akomponuojant pianistei Rūtai Blaškytei, atliko antrasis generolo Kazimiero Ladigos anūkas, Lietuvos konservatorijos auklėtinis, Kauno valstybinio muzikinio teatro solistas (bosas), Vytauto Didžiojo universiteto Muzikos akademijos Dainavimo katedros vedėjas, prof. Tomas Ladiga, kuris operose, operetėse, miuzikluose ar kituose spektakliuose jau spėjo suvaidinti per 50 vaidmenų. Pirmiausia jis perdavė vilniečiams šventinius linkėjimus nuo Kauno anykštėnų. Po to profesorius padainavo keletą lietuvių ir užsienio kompozitorių dainų. Tarp jų Jono Dambrausko giesmę „Malda už Tėvynę“, skirtą dainininkui bei tremtiniui Antanui Kučingui, Juozo Tallat-Kelpšos išplėtotą liaudies dainą „Už aukštųjų kalnelių“ ir kt. Paskutinę koncerto dainą „Kur lygūs laukai...“ broliai Tomas ir Linas Ladigos sudainavo dviese, susilaukdami dar didesnių plojimų.

Po minėjimo Vilniaus anykštėnai draugiškai bendravo prie sudėtinių vaišių stalo ir puodelio kavos. Tokie sambūriai juos telkia į bendrą būrį, skatina pasididžiavimą garbinga Lietuvos praeitimi ir jos istorija. Kartu jie moko branginti sunkiai įgytą laisvę.

Pranešimą skaito prof. habil. dr. Antanas Tyla

Paaiškėjo konkurso „Geriausios disertacijos“ pirmojo etapo finalininkai

Jau paaiškėjo pretendentai Lietuvos jaunųjų mokslininkų sąjungos (LJMS) apdovanojimams už geriausias 2012 m. Lietuvoje apgintas disertacijas.

Septintus metus organizuojamam konkursui iš viso pasiūlyta beveik 80 darbų, todėl atrinkti tuos, iš kurių antrajame etape bus išrinktos pačios geriausios disertacijos, buvo sudėtingas uždavinys, iš vertintojų pareikalavęs beveik mėnesio individualaus skaitymo ir vertinimo bei visą dieną trukusių diskusijų bendrame komisijos posėdyje.

Teikti siūlymus apdovanojimams galėjo LJMS nariai ir visi Lietuvos mokslininkai bei doktorantai. Tarp pasiūlytųjų daugiausiai yra iš fizinių (fizika, biochemija, matematika ir kt.) ir socialinių mokslų (edukologija, ekonomika, vadyba ir kt.) darbų.

„Pasiūlytų darbų skaičius ir mokslo kryptys išlieka panašūs, kaip ir ankstesniais metais. Paskutiniuosius dvejus metus konkursui daugiausiai pasiūloma socialinių ir technologijos mokslų disertacijų, šiek tiek mažiau – fizinių mokslų darbų. Pažymėtina, kad ypač aktyvūs buvo Vilniaus universiteto atstovai, konkursui pasiūlę beveik 30 disertacijų“, – savo mintimis dalijosi LJMS pirmininkė, šio konkurso organizatorė dr. Vilma Petrikaitė. – „Džiaugiamės, kad nuolat plečiasi vertintojų gretos, disertacijas kviečiame vertinti ir ankstesnių metų konkurso laimėtojus. Šįmet pasiūlytus darbus pirmajame etape vertino daugiau kaip penkiasdešimt vertintojų.“

Komisiją sudarė aktyvūs Lietuvos mokslininkai, po daktaro laipsnio įgijimo paskelbę reikšmingų publikacijų. Dalis komisijos narių savo daktaro disertacijas apgynė ir mokslinį darbą dirba užsienyje, tačiau stengiasi palaikyti ryšius su Lietuvos akademinė bendruomene, o kai kurie aktyvią mokslinę veiklą tęsia gimtinėje.

Renkant geriausius darbus, atsižvelgta į tokius kriterijus kaip mokslinių tyrimų svarba ir vertė, tyrimų metodologijos efektyvumas ir inovatyvumas, išvadų pagrįstumas, disertacijos originalumas. Daug dėmesio buvo skiriama disertacijos tema publikuotų darbų kokybei, atliktų tyrimų

svarbai tarptautiniu lygiu.

Vertinimo komisijos sprendimų į antrąjį disertacijų atrankos etapą pateko disertacijos, kurias pernai apgynė biochemikai Zita Liutkevičiūtė ir Giedrius Gasiūnas, fizikas Vytautas Jukna, matematikai Jonas Jankauskas ir Aivaras Novikas, medžiagų inžinerijos mokslų daktaras Paulius Gečys. Apdovanojimą už geriausia humanitarinių ir socialinių mokslų sričių disertaciją gauti toliau pretenduoja filologė Dainora Maumevičienė, sociologė Gražina Rapolienė ir psichologė Aurelija Stelmokienė.

Net aštuonios į kitą atrankos etapą patekusios disertacijos buvo parengtos Vilniaus universitete, viena – Vytauto Didžiojo universitete.

Džiugu, kad Lietuvos verslo atstovai nelieka abejingi jauniems mokslininkams ir tampa tradiciniais LJMS konkurso rėmėjais. Nuo pat projekto pradžios, jau septintus metus iš eilės konkursą remiantis AB DNB bankas įsteigė 5000 Lt apdovanojimą už geriausia humanitarinių ir socialinių mokslų sričių disertaciją. Geriausios fizinių, technologijos, biomedicinos ir žemės ūkio sričių disertacijos autoriui 5000 Lt apdovanojimą įsteigė AB TEO LT, jau penktus metus remiantis šį renginį. Konkurso taip pat remia viena didžiausių privačių medicinos įstaigų Lietuvoje ir Baltijos šalyse – UAB „Kardioliita“.

Europos Parlamento narė Radvilė Morkūnaitė jau ketvirtus metus iš eilės įsteigė apdovanojimą už geriausia disertaciją aplinkosaugos tematika: 1000 Lt piniginių prizų, žurnalo „National Geographic“ prenumeratą ir kvietimą apsilankyti Europos Parlamente.

Antrajame atrankos etape disertacijas vertins didelę mokslinio darbo patirtį sukaupę Lietuvos ir užsienio mokslininkai. Geriausių disertacijų autorius ketinama apdovanoti iškilmingoje ceremonijoje, kuri vyks balandžio 26 d. LR Prezidentūroje.

Kontaktinis asmuo
Vilma Petrikaitė

Signatarų namų salėje Vilniaus anykštėnai

Vytauto Rimšos nuotraukos

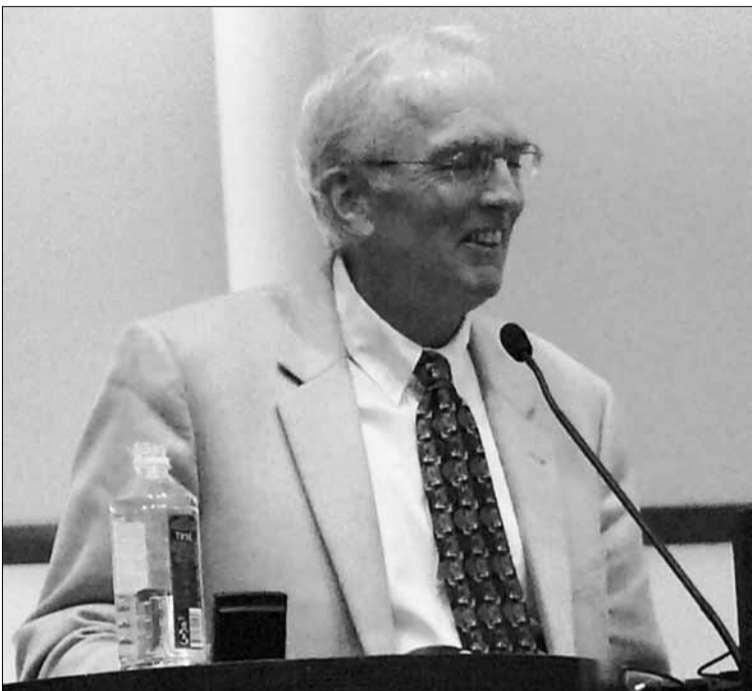

Apie generolo Kazimiero Ladigos veiklą pasakoja anūkas Linas

BIOLOGIJA

Profesorius TOMAS BEIKERIS apie kūrybiškumą,

Gedimino Žemlicko nuotraukos

Profesorius Tomas Beikeris iš Pensilvanijos valstijos universiteto (Penn State University), JAV

Pabaiga, pradžia Nr.

Tęsiame pašnekėsį su entomologu ir neurofiziologu prof. dr. Tomu BEIKERIU (Thomas C. Baker) iš Pensilvanijos valstijos universiteto (Penn State University), JAV. 28-oje tarptautinės cheminės ekologijos konferencijoje Vilniuje profesorius buvo apdovanotas sidabro medaliu, kurį kaip aukščiausią apdovanojimą skiria Tarptautinės cheminės ekologijos draugija (International Society of Chemical Ecology).

Kaip viliojami vabzdžiai

Mokslo Lietuva. Vilniuje plenarinio posėdžio metu skaitėte pranešimą. Kokias cheminės ekologijos tyrimų naujoves pristatėte?

T. Beikeris. Išdėčiau naujausius rezultatus, gautus dabar mūsų vykdomų eksperimentų metu. Įsivaizduokite, kad kur nors padėtas jutiklis, skirtas

registruoti atskridusį vabzdį ir per palydovinį ryšį sėdėdami laboratorijoje gauname informaciją apie tokio vabzdžio pasirodymą.

ML. Neįsivaizduoju, kaip signalas nuo vieno vabzdžio siunčiamas į palydovą ir toliau? Tikriausiai mintyje turite tam tikrą vabzdžių kiekį, kritinę masę, kuriai esant tas ryšys užmezgamas?

T. Beikeris. Fiksuojame net ir vieną vabzdį. Dabar dar turime pasukti galvas, ką reiktų padaryti, kad išvengtume klaidingo signalo ir užtikrintume teisingą – ne bet kokio vabzdžio, o tam tikros, konkrečios rūšies vabzdžio atpažinimą.

ML. Kur šios sistemos silpnoji grandis? Jutiklio patikimume, o gal signalo perdavime?

T. Beikeris. Reikia užtikrinti specifiškumą. Jeigu turime cheminių medžiagų, kurios veikia vabzdžių elgseną, manipuluoja ja, tai svarbu užtikrinti šių medžiagų veikimo selektyvumą,

kad jos veiktų tik mums rūpimą vabzdžių rūšį. Tenka kurti sistemą, leisiančią privilioti vabzdį iš tam tikro atstumo (kelių dešimčių metrų nuotolio), ir kad būtų priviliotas ir atpažintas būtent norimos rūšies vabzdys, o tada jį atpažinti.

Ką gali vabzdžiai?

ML. Daugelį vabzdžių rūšių galima privilioti imituojant jų pačių skleidžiamus vidurūšinius cheminius signalus – feromonus. Skirtingų vabzdžių rūšių feromonai skiriasi. Ar visus juos pavyksta sintetinti, o gal yra principinių ir neįveikiamų sunkumų?

T. Beikeris. Praktiškai visus feromonus galima sintetinti, vienus mažesniais, kitus didesniais sąnaudomis. Kaip bet kuriuos organinius junginius, feromonus sintetinti tenka tam tikrais etapais, jų skaičius (sintezės sudėtingumas) skiriasi. Dėl to skiriasi ir tų feromonų kaina.

ML. Ar toks kišimasis į gamtos reikalus neturi neigiamų pasekmių, kartais užslėptų? Profesorius Vincas Būda raikosi, kai tokių dalykų klausiu, bet įdomu išgirsti Tomo Beikerio nuomonę.

T. Beikeris. Taip būna: mokslininkas sprendžia problemą, sukuria tam tikrą sistemą arba net pradeda taikymus, bet visuomenė ar net atskiros vyriausybės tuos mokslininkų pasiūlytus sprendimus pradeda taikyti visai kitiems tikslams (kartais nemoksliniais ir net nedorais). Tą daro visai nesitarėdami su tų mokslo darbų autoriais. Bet dėl tokių neigiamų atvejų pačių mokslininkų užduotis nesikeičia, mes privalome spręsti tam tikras mokslines problemas ir tą darome.

ML. Atmintyje atgyja kadrai iš amerikiečių siaubo filmų: vabzdžiai mutantai, bitės žudikės, puola Naująjį Orleaną, siaubia kitus miestus... Juk įmanoma kurti tokio pobūdžio biologinį ginklą: auginti vabzdžių mutantus, apipurkšti prieš teritoriją tam tikrais tuos vabzdžius viliojančiais feromonais ir paleisti šį gyvą ginklą veikti. Atsiprašau už tokį klausimą, bet mes juk žinome šiuolaikinio pasaulio

realijas, kokie baisūs režimai įsivertina kai kuriose šalyse. Kas gali garantuoti, kad jiems nekils noras panašias „idėjas“ įgyvendinti?

T. Beikeris. Man yra tekę kai kuriuos projektus atlikti gynybos sistemai, kūrėu jutiklį, skirtą atpažinti kai kuriuos kvapus, kuris panašus į uodo uoslės organą. Teko matyti ir kitus projektus, kur buvo dirbama su kitais vabzdžiais, taip pat ir su bitėmis. Bitės gali atpažinti sprogmenis ir padėti juos aptikti, gali skraidyti su mini kamermis ir perduoti teritorijos vaizdą. Visa tai gali būti naudojama tiek humaniškiems, tiek piktavališkiems tikslams. Man teko kurti chemosensorių, kuris gali aptikti nesprogusias minas. Suprantama, tai humaniškiems tikslams skirtos priemonės. Pasitelkus kai kuriuos vabzdžius įmanoma aptikti teroristinių valstybių ar atskirų grupuočių gaminamas medžiagas, kurios gali būti panaudojamos teroristiniams tikslams.

ML. Mokslo – jėga, prisimenant Frenšį Bekoną (Francis Bacon). Ir ypač, jei taikomas humaniškiems tikslams.

T. Beikeris. Tikra tiesa. Todėl visą laiką turime galvoti ir apie teisingus mokslo pasiekimų taikymus. Vilniaus konferencijoje išgirdau pranešimų apie daug naujų cheminės ekologijos mokslo laimėjimų, galinčių turėti visiškai naujų ir netikėtų pritaikymų. Mano laboratorijoje kurį laiką dirbęs, dabar jau profesorius Vincas Būda labai atšakingai ir gerai organizavo šią konferenciją. Daugelis konferencijos dalyvių Lietuvoje lankėsi pirmą kartą, ir jiems tai buvo labai naudinga pažintis su šiuo gražiu Rytų Europos kampeliu. Galiu tik gražiais žodžiais apibūdinti savo įspūdžius ir visa, ką Lietuvoje spėjau pamatyti. Man kaip tik teko būti Tarptautinės cheminės ekologijos draugijos prezidentu, kai panašiam simpoziume Vincas Būda pasiūlė draugijos svarbiausių metų konferenciją surengti Vilniuje. Nesigailiu, kad šį pasiūlymą įtraukiau į netrupą būsimos konferencijos rengėjų pretendentų sąrašą. Toks gražus sutapimas, kad būtent

Vilniuje buvau apdovanotas ir šios draugijos sidabro medaliu. Tai aukščiausias apdovanojimas už cheminės ekologijos pasiekimus.

Kaip vabzdys pajunta kvapą?

ML. Kokia buvo svarbiausia mintis Jūsų paties Vilniuje skaitytoje plenarinio posėdžio paskaitoje, sidabro medaliu gavimo proga? Ką Jūs pats išskirtumėte kaip reikšmingiausių mintį?

T. Beikeris. Apskritai buvo labai daug gerų plenarinių pranešimų. Išskirčiau anglo Džono Piketo (John Pickett), kuris taip pat yra kiek anksčiau apdovanotas mūsų draugijos sidabro medaliu, pranešimą. Jis dalijosi patirtimi, kaip reguliuoti vabzdžių elgseną pasinaudojant genų inžinerijos pasiekimais. Labai įdomus buvo Christerio Liofstedto (Christer Löfstedt) iš Lundo universiteto (Švedija) pranešimas apie tai, kaip cheminių medžiagų sintezė vyksta vabzdžio, konkrečiai – drugio, organizme. Jis išskyrė naktinių ir dienių drugių grupes. Ir kiti pranešimai buvo labai gero mokslinio lygio.

Man pačiam pirmą kartą pavyko nustatyti skrendančių vabzdžių reakcijos į kvapą greitį. Pasirodo, vabzdys šešis kartus per sekundę gali sureaguoti į kvapą. Žinant reakcijos greitį aiškėja ir kiti įdomūs dalykai. Pasirodo, ne pati feromonų koncentracija lemia, kad vabzdys reaguoja į jam svarbų kvapą, bet tam tikri jų plūpsniai. Panašiai vyksta, kai lyjant lietuvi važiuojame automobiliu ir matome, kiek vandens lašų tyška į priekinį automobilio stiklą. Svarbu ne vandens lašų kiekis tūrio vienetu (pvz., kubiniame centimetre), bet lašų kiekis, pataikantis į stiklo plotą per sekundę. Įvedama laiko dimensija, ir tai visai naujas skrendančio vabzdžio reagavimo į kvapą mechanizmo supratimas.

Kadangi dirbu su sensorinėmis sistemomis, tai aiškėja, kad svarbu ne feromonų ar kitų medžiagų koncentracija, bet vabzdį pasiekiantis fero-

28-osios tarptautinės cheminės ekologijos konferencijos Vilniuje dalyviai plenariniame posėdyje; priekyje – profesorius Tomas Beikeris

feromonus ir cheminę ekologiją (2)

monų molekulių kiekis per sekundę arba kvapaus stimulo dažnis. Mūsų laboratorijos tyrimai padėjo nustatyti šį mokslui naują dalyką ir pasiūlyti aptikto reiškinio taikymą.

Ne toks jau paprastas dalykas – kvapas

ML. Kadangi į kvapo suvokimą įvedamas laikas, cheminių medžiagų kiekis į laiko vienetą, tai reiktų kalbėti apie tų medžiagų srauto intensyvumą per sekundę? Ar teisingai suprantu?

T. Beikeris. Teisingai. Tiesa, pavyzdys su lietaus lašais į važiuojančio automobilio langą gerokai supaprastintas. Norint suprasti, kaip vabzdžiai junta kvapus, tenka įsivesti sąvokas yra (kvapas) ir nėra (kvapo). Panašiai su rūkalius cigaretės dūmais: jie sklinda ne tolygiai, bet tam tikrais tarsi pliūpsniais – yra, nėra ir vėl yra, jei artinsimės prie cigaretės. Vabzdžio, skrendančio į feromono šaltinį, „sprendžiama“ savotiška problema: jis turi reaguoti vienodai, sutikdamas skirtingo – tiek mažo, tiek didesnio – intensyvumo jam svarbų kvapą (molekulių pliūpsnius). Reakcijos kokybė neturi skirtis. Mintyje turiu tam tikras elektronines sistemas, reikalingas imituojant vabzdžių reakcijas į kvapus. Tie eksperimentai mums padėjo tas reakcijas suvokti.

ML. Tai kas tada yra kvapas? Cheminės difuzijos ar sudėtingesnis reiškinys, susijęs su tam tikrais virpesiais?

T. Beikeris. Žmogaus suvokimui tai abiejų tų reiškinų kombinacija. Kad ir kvapalų buteliukas: pauostai iš arti – kvapas vienoks, iš toli – bus kitoks, nors iš tiesų tai tas pats mišinys. Drugiui to skirtingo efekto neturi būti, jis visą laiką turi suvokti tą kvapą kaip tą patį ir atitinkamai reaguoti. Užtat sistemose, kuriose tos cheminės medžiagos naudojamos, jos turi būti labai tiksliai dozuojamos. Jeigu tik kiekis viršys tam tikrą ribą, bus panašiai kaip su uostomo kvapo buteliuku – vabzdys suvoks tarsi jau kitą kvapą. Tokių triukų pasitaiko. Kad to nebūtų, reikia siekti, kad prie tiriamo ar taikymo tikslams naudojamo šaltinio turi būti teisinga kvapo esencija. Kai naudojome vabzdžių orientacijos sutrikdymo kvapais sistemą (o tai – alternatyva insekticidams), vienam hektarui naudojome maždaug du gramus feromonų. Tada atskridę vabzdžiai jų kvapą suvokia ne kaip viliojantį savo rūšies signalą, o visai kitą – svetimą – ir į tą lauką nebeskrenda.

Yra ir pripratimo efektas. Tar-kime, įeiname į virtuvę, kur kepami svogūnai – iškart užuodžiame ir jau žinome kas kepa. Tačiau virtuvėje ilgiau pabuvus, tas kvapas tarsi pranyksta. Tą patį pripratimo efektą bandomė pritaikyti vabzdžiams, kad jie prie tam tikro (patelių skleidžiamą kvapą imituojančio) kvapo priprastų ir gamtoje nebeužuostų patelių, taigi, sutrikdę nepageidaujamų rūšių reprodukciją. Toks metodas 800 tūkst. ha plote pasaulyje kasmet jau naudojamas. Daugiausia taikomas keturioms vabzdžių rūšims, ir tai jau komercinis lygmuo. Dar neseniai manyta, kad tūkstančius tų feromonų garintuvų (dispenserių ar kapsulių) reikia išmėtyti iš lėktuvų ar sraigtasparnių. Kadangi žinojome vabzdžių reagavimo ir elgsenos įpročius bei oro ir kvapų debesies poveikį, suprasdami, kad ne kvapų koncentracija lemia, bet molekules nešančio oro srautų poveikis,

būtent dabar tuos metodus ir galėjome panaudoti praktiniams tikslams.

Beje, jeigu turime stiprią kvapų koncentraciją, galima skleidžiant pavėjui ją panaudoti didesniais atstumais. Pasiūlėme tokį metodą: jeigu norime padaryti labai stiprias kvapo „uodegas“, tai vienam hektarui pakanka dviejų trijų kvapo garintuvų. Nereikia mėtyti iš lėktuvų, o efektas tas pats. Tas būdas jau naudojamas kaip alternatyva insekticidams Kalifornijoje, JAV.

ML. Vis dėlto nesulaukysiu nepaklausęs: ar kvapas yra suvokėjo nosies ar smegenų reikalas?

T. Beikeris. Gamtoje tuos kvapus, kuriuos taikome vabzdžiams privilioti ar atbaidyti, perneša vėjo gūsi. Vabzdžiai kvapą priima specialiomis antenomis. Žmogus, gyvūnai įkvepia oro, iš kurio pajunta ir suvokia kvapus. Beje, tai irgi ne ištiesai ir tolygiai, bet pliūpsniais sklindantis efektas. Net vandenyje gyvenantys omarai, stengdamiesi užuosti jiems rūpimus kvapus, judina savo antenas, nukreipia jas į kvapų šaltinį. Difuzija svarbi nebent

Profesorius Tomas Beikeris ir Vendelis Roelofsas (Wendell L. Roelofs) per pertrauką bendrauja su kolegėmis; dešinėje gilumoje – dr. Paulas Zarbinas (Paulo Zarbin) iš Brazilijos

Konferencijos dalyviai pertraukėlės tarp sesijų metu

tada, kai kvapiosios medžiagos molekulės prie tos antenos prisiliečia. Nepalyginamai didesnė minėto pliūpsnio (flaxe) efekto įtaka.

Cheminės ekologijos mokslo ateitis

ML. Grįžkime prie JAV mokslo reikalų. Ko ši valstybė (ir apskritai pasaulio mokslas) vis dar nepadaro cheminės ekologijos srityje?

T. Beikeris. Aktualus klausimas. Gerai dirba molekulinės biologijos atstovai, gerokai pasistūmėję į genų tyrinėjimo dalykus. Tačiau ko labai stinga, tai ryšio tarp molekulinės biologijos dalykų ir vabzdžių elgsenos tyrimų, šių krypčių simbiozės.

Labiau reikėtų plėtoti mokslo rezultatų praktinius taikymus, kad tai, kas atrandama laboratorijose, būtų greičiau atiduota gamybai, taikymams lauko sąlygomis. Turime daug gero įdirbio, įdėtų pastangų, bet cheminės ekologijos mokslo pažangiausi laimėjimai vis dar per lėtai pasiekia fermerius ir kitus naudotojus.

ML. Kodėl vis dar nepavyksta įveikti propešos tarp mokslo laboratorijų ir jų

sukurtų preparatų, naujų metodų taikymo praktikai? Kas kaltas – gamybininkai, fermeriai, o gal nepakanka pačių mokslininkų iniciatyvos?

T. Beikeris. Amerikos mokslo sistema labiau skatina fundamentinius tyrimus, laboratorinius darbus. Lauko darbai užsiimantys mokslininkai nėra užtikrinti, kad gaus gerą finansavimą, jų publikacijos mažiau vertinamos už fundamentinėje srityje dirbančių kolegų. Jeigu JAV nori gauti profesoriaus pareigas, turi paskelbti išties aukšto lygio publikacijų, o tam reikia reikštingų fundamentiniuose tyrimuose. Tik dirbdamas laboratorijose ir su gera aparatūra gali viso to pasiekti.

Lauko tyrinėjimai reikalauja ne vieno metų tyrimų ir bandymų, kol pavyksta gauti siektinų rezultatų, bet to, šie tyrimai yra labai brangūs. Net ir labai geri šios srities straipsniai retokai prasiveržia į autoritetingiausių mokslo žurnalus.

ML. Ar tai nėra šiuolaikinio mokslo vienas iš paradoksų?

T. Beikeris. Manau, kad taip, vienas iš paradoksų. Taikomuosius tyrimus (mintyje turiu pirmiausia

cheminės ekologijos sritį) gali paskatinti gamybininkai, bet kažin kodėl tai vyksta ne itin dažnai. Seniau turtingos kompanijos, ypač tos, kurios dirba su insekticidais ir kitomis toksinėmis medžiagomis, taikomajam mokslui skirdavo nemažai pinigų. Tačiau kompanijos, kurios dirba su aplinkai draugiškais junginiais, nėra didelės. Jų užsakymai maži, gamybos apimtys nedidelės (insekticidų ir feromonų poreikį palyginome anksčiau), todėl jos negali mokslui skirti bent kiek didesnio finansavimo.

Yra ir dar viena aplinkybė. Anksčiau reikėdavo sukurti insekticidą, o jis būdavo toksiškas ne tik kenkėjams, bet neretai ir visai aplinkai. Dabar kiti reikalavimai, tenka ieškoti konkrečiam kenkėjui konkrečių poveikio priemonių, kurios nepažeistų kitų vabzdžių ir gyvūnų. Darbas sudėtingesnis, o finansavimas vis blogesnis – štai ir sunkumai.

ML. Profesoriau, Jūs paminėjote mažas firmas, dirbančias su aplinkai draugiškais preparatais. Joms tenka dirbti lanksčiai, užsakinėti taikomuosius tyrimus, bet jų galimybės menkosos.

Galingos kompanijos nerori „terliotis“ su menkais užsakymais, nes nesitiki didesnio pelno. Tai kaip padėtį keisti ir ar išvis įmanoma pakeisti?

T. Beikeris. Lemia rinka, apsimokantys užsakymai, o jie nepalankūs taikomiesiems tyrimams su aplinkai draugiškais preparatais. Tuo tarpu insekticidų gamybos apimtys didelės, rinka irgi didelė, todėl šios gamybos kompanijos klesti.

ML. Kaip įsivaizduojate cheminės ekologijos mokslą po 10–15 metų? Kokią viziją matote?

T. Beikeris. Manau, kad per tą laiką atsiras tokios žemės ūkio kultūros, kurios savyje turės tam tikrą cheminių junginių, ir tos medžiagos galės privilioti reikiamus vab-

džius ir nubaidyti nepageidaujamus kenkėjus. Taip turėtų būti sprendžiama augalų apsauga.

Manau, kad turėsime dar jautresnę kenkėjų aptikimo sistemą. Dabar monitoringui naudojamos vabzdžių gaudyklės su sintetiniais feromonais, skaičiuojama, kiek kokių vabzdžių ir kada pateko. Jei bus sukurti jautresni jutikliai, gaudyklių nebereikės, patys jutikliai išpės apie kenkėjų pavojų. Būtent ties šia problema dabar ir dirbu.

ML. Ir visai baigiant pokalbį. Ar Jūsų pavardė kilusi ne iš gatvės, kurioje gyvena garsusis šerlokas Holmsas, pavadinimo?

T. Beikeris. (Juokiasi.) Visai galimas dalykas, kas ten žino. Galiau pasakyti tik tiek, kad mano senelis gyveno Anglijoje ir iš ten į JAV atsivežė savo pavardę, kuri man ir atiteko. Močiutė buvo švedė, o dar kiti du seneliai buvo vokiečiai ir kanadiečiai. Labai džiaugiuosi, kad Vilniuje galėjau dalyvauti fantastiškoje konferencijoje, už tai dėkoju organizatoriams.

Kalbėjosi Gediminas Zemlickas

EGODOKUMENTAI: lobių skrynia, kuri pradeda atsiverti (2)

■ Atkelta iš 3 p.

kūno šventės metu. Kita vertus, Lietuvoje „Baltramiejaus naktų“ nebuvo, už disidentišką mintis autorius ir jų knygas degindavo retai, o štai daugelyje Europos kraštų, Italijoje, toje pačioje Šveicarijoje, disidentams kartais nelikdavo vietos. Jie pasklido po visą Europą, taip pat ir Lietuvą.

ML. Išvytieji iš savo kantono prieglobsčio ieškodavo taip pat ir Lietuvoje. Užtenka pasiskaityti Kristijono Donelaičio „Metus“, kur minimi autorių klebonų, būrų sielų ganytojų, piktinę iš Austrijos išvytieji zalcburgiečiai protestantai, taip pat atkakliai protestantai iš Šveicarijos, Škotijos ir kitų šalių.

A. Pacevičius. Manau, kad kalbame apie labai svarbius dalykus. Didelė

škotų bendruomenė buvo ir Didžiojoje Lietuvoje – Kėdainiuose, etnokonfesi- ne įvairovė garsėjo Vilnius, Kaunas ir kt. Lietuvos miestai. Šiame kontekste priminčiau labai įdomią Dainoros Pociūtės įžvalgą, susiejant ją su egodokumentų kaip rašymo sau ir atvirai tyrimais. D. Pociūtė teigia, kad sąžinės fenomenas kaip aiškiai formuluojama ir suvokiama krikščioniška kategorija

Lietuvoje atsirado tik XVI a. pirmojoje pusėje. Pirmuoju lietuvių maištininku ir sąžinės atradėju Lietuvoje ji pavadino Abraomą Kulvietį. Taigi sąžinė Lietuvoje gimė kaip reformacijos išugdytas reiškinys. Manychiau, kad savianalizės bruožų turintis sąžiningas rašymas kaip egodokumentinė kūryba, galėtų būti siejamas su minėta sąžinės genezės problema. Kita vertus,

galima diskutuoti, ar nebūta sąžinės, kaip aukščiausios tiesos patikimumo kriterijaus sąvokos, viduramžių Lietuvos tekstuose iki Kulviečio. Bet tai jau atskira teologijos ir filosofijos studijų tema...

Bus daugiau

Kalbėjosi **Gediminas Zemlickas**

Kuriama Lietuvių kalbos sintaksinės-semantinės analizės informacinė sistema

Globalizacija, informacinių ir ryšių technologijų pažanga, augantis tekstinės informacijos kiekis pasauliniame saityne, nauji bendravimo būdai (pavyzdžiui, socialiniai tinklai) ir verslo modeliai lemia didėjančią poreikį kurti naujus, su lietuvių rašytine kalba susijusius sprendimus ir elektronines paslaugas, kurios sugebėtų apdoroti kalbą. Reikalingos kokybiškos, naujos kalbinės ir semantinės technologijos, kurios mokėtų analizuoti ir apibendrinti informaciją pagal jos prasmę ir leistų piliečiams naudotis virtualios erdvės paslaugomis jų gimtąja kalba. Tai ne tik padarytų virtualią erdvę prieinamą didesniai piliečių skaičiui, bet padėtų išsaugoti gimtąją kalbą ir tautinį tapatumą globalizacijos bei migracijos kontekste. Dėl šių priežasčių Vytauto Didžiojo universitetas (VDU) kartu su partneriu Kauno technologijos universitetu (KTU) ėmėsi įgyvendinti projektą „Lietuvių kalbos sintaksinės-semantinės analizės sistema tekstynui, lietuviškam internetui ir viešojo sektoriaus taikymams“ (VP2-3.1-IVPK-12-K-01-007). Šis projektas finansuojamas Europos Sąjungos struktūrinių fondų lėšomis.

VDU Humanitarinių mokslų fakulteto Kompiuterinės lingvistikos centro ir Informatikos fakulteto mokslininkai jau seniai specializuojasi kalbos technologijose ir kalbos išteklių kūrime bei vystyme. Dėl riboto finansavimo iki šiol nebuvo galimybės sukurti kalbos technologijų ir išteklių infrastruktūros bei platformos, kuri atitiktų Europos Sąjungos standartus. Tai viena pagrindinių priežasčių, kodėl kalbos technologijos Lietuvoje nuo Europos Sąjungos lygio atsilieka 5–6 metais. Projekto metu kuriama informacinė sistema leidžia užpildyti susidariusią spragą, priartėti prie Europos Sąjungos bendro lygio, o kartu VDU ir partnerio KTU mokslininkams atveria naujas mokslinių tyrimų ir eksperimentinės plėtros galimybes, kurios sudarys naujas taikymo perspektyvas verslo pasauliui.

Įgyvendinamo projekto metu numatoma sukurti Lietuvių kalbos sintaksinės ir semantinės analizės informacinę sistemą (LKSSAIS), leisiančią integruotis į Europinę šios srities mokslinių tyrimų erdvę ir sukurti mokslinę bazę tolesniems kompiuterinės lingvistikos ir semantikos tyrimams. Kuriamos lietuvių kalbos sintaksinės ir semantinės analizės informacinės sistemos (LKSSAIS) paskirtis – užtikrinti lietuvių rašytinės kalbos sintaksinės ir semantinės analizės paslaugų teikimą, kaupti ir tvarkyti lietuvių kalbos lingvistinius ir semantinius išteklius.

Sistema teiks lietuvių rašytinės kalbos naujovių vartosenos, sintaksinės-semantinės analizės ir lietuviškų interneto svetainių turinio analizės paslaugas plačiam galutinių vartotojų ratui: nuo moksleivių ir studentų, norinčių pasitikrinti rašto darbus, iki interneto svetainių kūrėjų, mokslininkų - lietuvių kalbos tyrėjų ir paslaugų kūrimo specialistų. Pastarieji

galės įtraukti LKSSAIS paslaugas į savo informacines sistemas arba naudoti jas naujoms paslaugoms kurti.

Visiems interneto vartotojams prieinamos lietuvių rašytinės kalbos sintaksinės-semantinės analizės ir elektroninės paieškos paslaugos suteiks galimybę atpažinti tam tikroje srityje atsirandančias kalbos vartosenos naujoves, surasti ir koreguoti gramatines klaidas (ne tik žodžių rašybos, bet ir žodžių derinimo, sintaksines klaidas, netinkamas formuluotes), atlikti semantinę paiešką tekstuose. Suteiktos naujos galimybės padidins taisyklingą lietuvių kalbos vartojimą elektroninėje erdvėje, palengvins reikiamos lietuvių kalba išreikštos informacijos paiešką. Kadangi dėl informacijos gausos ir pertekliaus jos paieškai darbuotojai praleidžia iki 40 proc. darbo laiko, mažėja jų darbo efektyvumas ir teikiamų paslaugų kokybė. Efektyvi informacijos paieška leis viešajam ir privačiam sektoriui taupyti darbo mokes lėšas, didins darbuotojų efektyvumą ir teikiamų paslaugų (ypač susijusių su informacijos paslaugomis ir produktais) kokybę. Tai labai svarbu kalbant apie viešojo sektoriaus teikiamas paslaugas gyventojams.

Šiuolaikinė lietuvių rašytinės kalbos išteklių ir priemonių infrastruktūra tiek paprastiems vartotojams, tiek mokslininkams, specialistams ir paslaugų kūrėjams teiks prieigą prie galutiniams vartotojams skirtų kalbos paslaugų, esamų rašytinės lietuvių kalbos išteklių ir bazinių sintaksinės-semantinės analizės priemonių, kurias bus galima naudoti kuriant naujas elektronines paslaugas ar verslo taikymus galutiniams vartotojams. Visa tai vienija aukštesnis tikslas – saugoti ir tausoti lietuvių kalbą. Laiku nesukūrus tinkamų rašytinės lietuvių kalbos saugojimo ir apdorojimo technologijų, jos vartojimas informacinėse technologijose stipriai sumažėtų, o laikui bėgant net ir išnyktų, kadangi ją nukonkuruotų kitoms kalboms pritaikytos technologijos.

Projektas, kurio biudžetas beveik 11 mln. Lt bus įgyvendinamas 30 mėnesių. Projektas finansuojamas ES struktūrinių fondų ir Lietuvos Respublikos biudžeto lėšomis, pagal Ekonomikos augimo veiksmų programos, patvirtintos 2007 m. liepos 30 d. Europos Komisijos sprendimu Nr. K(2007)3740, 3 prioriteto „Informacinė visuomenė visiems“ įgyvendinimo priemonę Nr. VP2-3.1-IVPK-12-K „Lietuvių kalba informacinėje visuomenėje“. Projekto partneris Kauno technologijos universitetas.

Mokslo Lietuva

Vyriausiasis redaktorius Gediminas Zemlickas
Stilistė Jurgita Radzevičiūtė
Dizainerė Jūratė Kemeklytė Bagdonienė

Patarėjai: Jonas Jasaitis, Antanas Kulakauskas, Vladimiras Novosadas, Jonas Puodžius, Alfonsas Ramonas, Juras Ulbikas, Edmundas Kazimieras Zavadskas.
Redakcijos adresas: J. Basanavičiaus g. 6, 01118 Vilnius
El. paštas: mokslolietuva@takas.lt, tel. (8 5) 212 1235.
Laikraštis internete: <http://moksloplus.lt/mokslo-lietuva>
Redakcija gerbia savo autorių nuomonę ir mintis, net jei ne visada joms pritaria. Perspausdinant ar naudojant laikraščio „Mokslo Lietuva“ ir jo internetinio puslapio <http://moksloplus.lt/mokslo-lietuva> paskelbtą medžiagą būtina nuoroda į „Mokslo Lietuvą“. Laikraštis platinamas tik prenumeratoriams ir redakcijojai.

ISSN 1392-7191
Leidžia
UAB „Mokslininkų laikraštis“
SL Nr. 169
Spausdino
UAB „Petro ofsetas“
Savanorių pr. 174D, LT-03153, Vilnius
Tiražas 550 egz.